

DOI: 10.26650/JGEOG2022-1171902

COĞRAFYA DERGİSİ
JOURNAL OF GEOGRAPHY
 2022, (45)

<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/jgeography/home>

Dünyada Yaylacılık Kültürüne Coğrafi Bir Bakış

A Geographical Perspective on Transhumance Cultures in the World

Ferdi AKBAŞ¹ , Füsün BAYKAL¹

¹Assist. Prof., Osmaniye Korkut Ata University, Kadirli Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Geography, Osmaniye, Türkiye

²Prof. Dr. Ege University, Faculty of Letters, Department of Geography, İzmir, Türkiye

ORCID: F.A. 0000-0003-1899-1458; F.B. 0000-0002-4599-4235

ÖZ

Bu çalışma, pastoral hayvancılık, kırsal kültür, kırsal ekonomi ve doğal coğrafi koşullarla şekillenen “yaylacılık” faaliyetini işlemektedir. Çalışmanın temel problemi, yaylacılık kültürünün küresel baskılar ve tehditler karşısında dönüşüme uğrama riskini taşımasıdır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, dünyada yaylacılık kültürünün hangi konularda dönüşüm içinde olduğunu ve bu süreci başlatan faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak, yaylacılığı koruma çabalarını tanıtmak, onlardan örnekler vermektir. Çalışma, tematik ve betimsel derleme türünde hazırlanmış, her bölüm mekânsal örnekler eklenerek coğrafi boyut kazandırılmıştır. Yaylacılık, günümüzde birçok tehdit faktörü ile karşı karşıyadır: Kırlarda nüfusun yaşlanması, kırsal kentleşme, kırsal kalkınmada başarısızlık, dağlara göçler ve dağlardan dışarıya göçler, iklim değişikliği, aşırı turizm vd. Ayrıca yeşil ekonomi, döngüsel ekonomi, dijital teknoloji, ekonomik ve politik kararlar, yaylacılık için birer fırsat değeri taşımaktadır. Uluslararası ve ulusal kurumlar yaylacılığı korumak üzere birçok kararlar almakta, destekler vermektedir. Sonuç olarak yaylacılığın dönüşümüne ve alınan tedbirlere küresel pencereden bakan bu çalışmanın Türkiye için bazı çıkarımlarda bulunmaya katkı verebileceği düşünülebilir. Özellikle iklim değişikliği, dağlardan dışarıya göç, nüfusun yaşlanması ve çobanlık mesleğinin terk edilmesi gibi küresel ortak sorunlar, büyük bir gerileme içindeki ülkemiz yaylacılığının dünya gündeminden yararlanması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaylacılık kültürü, tehditler, dönüşüm, tedbirler, koruma

ABSTRACT

This study focuses on transhumance as shaped by pastoral farming, rural cultural, rural economic, and geographic conditions. The main issue of this study is transhumance culture, which is at risk of transforming due to global pressures and threats. In this context, the first aim of the study is to determine which subjects are involved in transhumance culture's transformation in the world, the second is to reveal the factors that initiate this process, the third is to introduce efforts to protect transhumance, and the fourth and final is to give examples from around the world. The study has been prepared as a thematic and descriptive compilation and is supported with spatial examples in order to add a geographical dimension. Transhumance currently faces many threats, such as aging and urbanization in rural areas, failure in rural development, migration to and from mountains, climate change, and over tourism. In addition, green, circular, and digital technologies as well as economic and political decisions have an opportunistic value for transhumance. International and national institutions have made many decisions and supported transhumance in order to protect it. As a result, this study can be expected to contribute to this with some valuable implications for Turkey by looking at the transformation of transhumance and the measures taken from a global perspective. Common global problems such as climate change, migrations from mountains, the aging population, and abandonment of the shepherd profession indicate that transhumance in Turkey, which has been in great decline, should benefit from the world agenda.

Keywords: Transhumance culture, threats, transformation, precautions, protection

Başvuru/Submitted: 07.09.2022 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 01.11.2022 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 10.11.2022 • **Kabul/Accepted:** 18.11.2022

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ferdi AKBAŞ / ferdi.akbas18@gmail.com

Atıf/Citation: Akbas, F. ve Baykal, F. (2022). Dünyada yaylacılık kültürüne coğrafi bir bakış. *Coğrafya Dergisi*, 45, 195-213. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2022-1171902>

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on transhumance as shaped by pastoral farming, rural cultural, rural economic, and geographic conditions. Transhumance culture is at risk of transformation due to global pressures and threats and forms the main problem of the study. This process is worth investigating because it will draw attention to the transformation and disappearance of this ancient culture from the face of the earth and as well as the emergence of new developments related to rural culture, rural economy, rural development, migration, food security, biodiversity, and natural and cultural ecosystems. In this context, the first aim of the study is to determine which subjects are involved in transhumance culture's transformation in the world, the second is to reveal the factors that initiate this process, the third is to introduce efforts for protecting transhumance, and the fourth and final is to give examples from around the world. The study has been prepared as a thematic and descriptive compilation and is supported with spatial examples in order to add a geographical dimension. Transhumance currently faces many threats such as aging and urbanization in rural areas, failures in rural development, migration to and from mountains, climate change, and over tourism. In addition, green, circular, and digital technologies, as well as economic and political decisions, have opportunistic value for transhumance. In order to protect transhumance, international and national institutions have made many decisions and supported transhumance activities. As a result, this study can be expected to contribute some valuable implications for Turkey by looking at the transhumance transformation and the measures taken from a global perspective. Common global problems such as climate change, migration from mountains, the aging population, and abandonment of the shepherd profession indicate that transhumance in Turkey, which has been in great decline, should benefit from the world agenda.

Data and Method

The study uses the qualitative research method and obtained data sources by scanning the literature and dividing them into three groups: (i) Scientific works; (ii) publications from global institutions such as the United Nations (UN), the European Union (EU), the UN Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the United Nations Environment Programme (UNEP), Food and Agriculture Organization of the UN (FAO), the UN World Tourism Organization (WTO), and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD); and (iii) works from national government agencies, networks, and associations. Thus, the study makes a compilation with references from different sources and embodies transhumance culture by presenting spatial examples. With these aspects, the study is a descriptive and thematic compilation, as well as a study of cultural geography. The study has been prepared under the following four main sections by looking at transhumance from a global perspective: (1) literature reviews and basic concepts related to transhumance, (2) the basic components and functions of transhumance culture in the world, (3) the factors that prepare the transformation of transhumance culture, and (4) protection measures and case studies. Thus, the study examines transhumance culture in the world in accordance with the principles of mutual interest, causality, and distribution.

Conclusion

Although the problems related to the transformation of transhumance culture in the world arise through different dynamics in developed or underdeveloped countries, the result is the same in all: the disappearance or alienation of transhumance. Seasonal migrations of herds in transhumance have a holistic structure, and the deterioration of this structure means the end of transhumance. Two of the most sensitive interlocking patterns are the loss of shepherds as a function and the loss of rural women as cultural transmitters with their skills and ancient knowledge. In addition, the routes of transhumance and its unique celebrations must be preserved as examples of cultural heritage. However, some strong threats such as the loss and aging of populations in mountains, the failures in rural development policies, rural poverty, migration, and climate change are reducing transhumance. Despite the negative aspects in this regard, rural communities in the mountains are recommended to transition to circular and green economies through protectionist decisions that are able to support transhumance. Therefore, policy, strategy, planning, governance, and monitoring are truly crucial to the future of transhumance. The pioneering works from international organizations such as the UN, FAO, UNESCO, and EU, as well as from non-governmental organizations, on protecting transhumance culture have great importance in terms of setting examples for central and local governments. Efforts to protect transhumance have multidimensional effects such as protecting rural women, shepherds, pastures, livestock, organic production, biodiversity, and rural culture, which are the basic symbols of this ancient culture. Turkey has been experiencing problems with transhumance similar to the rest of the world and should closely follow these decisions, measures, and projects that have been undertaken globally and nationally and should benefit from the relevant funds.

1. GİRİŞ

Kırsal alanlar dünyanın her yerinde birbiriyle kesişen baskılar (kentleşme-turizm, kırsal kültür-göç, turizm-korunan alanlar vd.) altındadır. Kırsal peyzajlar, kırsal kültür, arazi kullanımları, üretim ve tüketimler hızla değişmektedir. Pastoral yaşamda İnsani Gelişme Endeksi (İGE) birçok ülkede ulusal ortalamanın önemli ölçüde altındadır. Bu eşitsizlikler, az ve yanlış yatırımların, pastoral sistemi zayıf görmenin ve sürdürülebilir arazi yönetimi için yasal, politik ve düzenleyici çerçevenin yetersiz olmasının sonucudur (McGahey vd., 2017). Dağlık bölgeler bu eşitsizliklerin en fazla görüldüğü yerlerdir. Buna rağmen, dağlık tarım arazileri ve makinalaşma için dar alanlar, farklı yükseltilerin farklı iklimleri, aile çiftliği ile en verimli şekilde yönetilebilmektedir. Dağlarda aile çiftçiliği üretimlerinin önemli bir kısmı ailenin kendi tüketimi içindir. Çiftçi aileler aynı zamanda yerel kimliğin, maddi ve manevi kültürel değerlerin, hayatta kalabilmek için gerekli bilgilerin sahipleri ve koruyucularıdır. Çiftçi aileler tarafından dağların ve yaylaların önemli bir kısmı hayvancılık için kullanılmaktadır. Sözgelimi Peru'da kasaplık hayvanların %70'i, yaylaların %86'sında otlatılmaktadır. Hayvan otlatıcıları (çobanlar, dağ pastoralistleri), marjinal arazilerde göçebe, yaylacı ya da agro-pastoralist kimlik taşırlar. Dağların geleneksel tarım ve hayvancılık kültürü bir yandan devam ederken, diğer taraftan günümüzde farklı boyutlara taşınmıştır. Fiziksel, zihinsel, sağlık, zindelik için doğa ile temas öğretileri (yeşil tedavi), sosyal çiftçiliği teşvik etmekte, sözgelimi yenilikçi bir girişim olarak 1990'lardan beri Güney Tirol ve Trentino'da (İtalya) aile çiftliklerinde uygulanmaktadır. Bir başka boyut, dağlarda geliri çeşitlendirmek, gençler için yeni işler yaratmak ve sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere turizme başvurulmasıdır. Sözgelimi Karpatlar'da dağ kültürünün bir özelliği olarak hayvanları uzun mesafeler boyunca yaylalara taşıma faaliyeti, kırsal turizm ve ekoturizm ile birleştirilmiştir (Wymann von Dach vd., 2020). Dağlardaki bütün çeşitlendirmeler içinde yaylacılık, dönüşümünü tetikleyen faktörlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Yaylacılığın içinde yer aldığı pastoralizm, diğer deyişle dağ, yayla ve mera hayvancılığı, yerleşimin sürdürülebilir gıda sistemlerinden biridir ve dünya uluslarının %75'inden fazlasında uygulanmaktadır. Bu kırsal kültürel sistem, birçok gelişmekte olan ülkede yıllardır yetersiz yatırım ve yanlış kalkınma politikalarıyla aşınmış olsa da, dünyanın dörtte birinde doğal sermayenin korunmasında hala önemli bir güce sahiptir. Öte yandan bir dizi sanayileşmiş ülke, hayvancılığın yönetiminde çok işlevli bir sistem olarak pastoralizme yatırım yapmaktadır. Nitekim otlatmaya bağlı mera ekosistemleri, sürdürülebilir

hayvancılık, toprak verimliliği, su regülasyonu, zararlılarla ve hastalıklarla savaşma, biyolojik çeşitliliğin korunması, yangınların önlenmesi ve iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Dünya çapında beş milyar hektarlık bir alan kaplayan meralar yılda hektar başına 200-500 kg karbonu tutabilmektedir. Pastoralizm, düşük genel biyokütle üretkenliği alanlarında geniş bir ekonomik değerler yelpazesi sunmakta, kırsal kaynakların zengin çeşitliliğini en yüksek verimlilikle kullanmaya olanak vermektedir. Pastoralizm, düşük girdili ve düşük çıktılı bir sistem olarak görülse de, bir dizi ekonomik, çevresel ve sosyal üretimler için doğal, beşeri ve sosyal sermayeden yoğun şekilde yararlanmaktadır. Ne varki yetersiz kalkınma politikaları, geleneksel arazi ve doğal kaynak yönetimini zayıflatmış, sürülerin hareketliliğini kısıtlamış ve kırsal kesimleri gıda, eğitim, güvenlik ve sağlık gibi kalkınma için gerekli olan temel hizmetlerden mahrum bırakmıştır (McGahey vd., 2017). Binlerce yıldır düşük tarımsal değere sahip bölgelerin, erişilebilirliğin sınırlı olduğu ve mekanizasyonun mümkün olmadığı arazilerin değerlendirilmesine olanak sağlayan ve bu alanların mekânsal ve biyolojik çeşitliliğine katkıda bulunan pastoralizm ve onun bir uzantısı durumundaki yaylacılığın korunması, artık daha fazla dikkat edilir hale gelmiştir. Pastoral uygulamaların ortadan kalkmasıyla dağ meralarının ve ilişkili olduğu tüm mal ve hizmetlerin de bozulacağına kesin gözle bakılmaktadır. Bu nedenle pastoralizmin sosyal ve ekonomik canlılığını sağlamadan, dağ meralarının çevresel korunurluğunu garanti etmenin ve sürdürülebilir kılmanın mümkün olamayacağı yolunda görüşler birleşmektedir (Oreka Menden ve Euromontana, 2021).

Çalışma konusunun temel problemi, mera hayvancılığının küresel baskılar, tehditler ve aynı zamanda yenilikler karşısında dönüşüme uğrama sürecini yaşamasıdır. Bu süreç, bu kadim kültürün yeryüzünden silinmesi ya da başkalaşım geçirmesi, beraberinde kırsal kültür, kırsal ekonomi, kırsal kalkınma, göç, gıda güvencesi, biyoçeşitlilik, doğal ve kültürel ekosistemlerle ilişkili yeni gelişmelerin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığı için araştırılmaya değer bulunmuştur. Bu çalışmanın konusunu oluşturan ve pastoralizmin uygulama türlerinden biri olan, yarı göçebelik (mevsimlik) şeklinde yapılan yaylacılığa Türkiye dışından, küresel perspektiften bakılarak dört bölüm hazırlanmıştır. Çalışmada önce, bizdeki yaylacılığın dünyada benzer ve kısmen benzer/yakın kavramlarına açıklık getirilmekte, ikinci bölümde bu hayvancılık kültürünün temel bileşenleri ve işlevlerine yer verilmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölüm çalışmanın odak kısmıdır ve Dünya'da yaylacılık kültürünün dönüşüm sürecini hazırlayan faktörler ile bu kültürü korumak

için yürütülen çalışmalar ve proje örnekleri işlenmektedir. Böylece, başta kültürel coğrafya olmak üzere coğrafyanın farklı alanlarının (ekonomik coğrafya, tarım coğrafyası, yerleşme coğrafyası, göç coğrafyası, jeomorfoloji, bitki coğrafyası vd) arakesitinde kalan “yaylacılık kültürü”, coğrafyanın ilgi kurma, neden-sonuç ilişkisi ve dağılım ilkeleri doğrultusunda incelenmiş, her bir bölüm içinde yer ve mekân bilgileri verilerek ilgili konuya coğrafi boyut kazandırılmıştır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, dünyada yaylacılık kültürünün hangi konularda dönüşüm içinde olduğunu ve bu süreci başlatan faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak, yaylacılığı koruma çabalarını tanıtmak, onlardan örnekler vermektir. Bu amaçla hazırlanan çalışmadan en önemli beklenti, Türkiye’de de yaylacılığın yaşadığı sorunlara (Kaban, 2019; Doğanay, 2010; Doğanay ve Coşkun, 2013; Boz, 2019; Bakırcı, 2019; Albayrak, 2020; Tunçel vd., 2004; Özalp ve Sütü, 2011; Yiğit, 2014; Somuncu vd. 2010; Ertaş, 2020 vd.) örnek teşkil etmesi açısından hem makro ölçekte hem de ülke sınırları dışından bakarak, bazı çıkarımlarda (özellikle küresel kurumların bakış açıları, raporlar ve koruma çalışmaları, kadın ve çobana verilen önemi tanımak) bulunmaya katkı vermektir. Bu çalışmada Dünya ve Türkiye’nin birlikte ele alınması, ayrı başlıklar açılması ve karşılaştırmalar yapılması hacimsel büyüklüğe ulaşacağı için yalnızca sonuç kısmında temel saptamalara gidilmiştir. *Çalışmada kullanılan yöntem*, nitel araştırma yöntemidir. Literatürdeki kaynaklar bu çalışma için üç gruba ayrılmıştır: (i) Bilimsel eserler; (ii) BM, AB, UNESCO, UNEP, FAO, UNWTO, OECD gibi küresel kurumların yayınları; (iii) Ulusal resmi kurumlar, ağlar ve derneklerin çalışmaları. Böylece kökeni farklı kaynaklardan alıntılarla derlemeler yapılmış, mekânsal örnekler de verilerek yaylacılık kültürü somutlaştırılmıştır. Bu yönleriyle çalışma bir betimsel ve tematik derleme, aynı zamanda bir kültürel coğrafya incelemesidir.

3. YAYLACILIKLA İLGİLİ YABANCI LİTERATÜR ÖRNEKLERİ VE KÜRESEL TEMEL KAVRAMLAR

Yaylacılıkla ilgili literatür, bu kültürün binlerce yıldır var olması, Dünya’nın farklı bölgelerinde uygulanması, ayrıca fiziki coğrafya koşulları, kırsal kültür, hayvancılık ve ekonomi politik ile yakından ilgili olması nedeniyle çok sayıda bilim dalı ve kurumların araştırma alanına girmektedir. Bu makalede, çalışmanın konusu ve amacı doğrultusunda sosyoekonomik temelli bilimsel araştırmalardan ve yurtdışı kaynaklardan yararlanılmıştır. Burada öncelikle belirtilmesi gereken bir

ayrıntı, Dünya’nın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye’de yayla ve yaylacılık konularına ait kavramlar ve uygulama örneklerinin birebir aynı olmadığı, o yüzden de bir kavram kargaşasının doğduğudur. Bu çalışmada Türkiye dışındaki mevsimlik hayvancılığın konu edilmesinden dolayı yabancı literatürden yararlanılması nedeniyle “transhüman” karşılığı olarak “yaylacılık” kavramı kullanılmıştır. Bilindiği üzere ikisi birbirinden ayrı olmakla birlikte Alagöz’ün (1993) de belirttiği gibi transhümanın da kendi içinde farklı tipleri bulunmaktadır. Temelde her ikisinde de hayvanların mevsimlik göçe tabi tutulması, yer değiştirmesi, dağlık bölgelerde yapılması, doğal bitki örtüsünden yararlanılması, ayrıca transhümanı doğrudan karşılayacak bir başka Türkçe karşılığının olmaması yüzünden makalenin başlığından itibaren Dünya’daki bu tür hayvancılık için yaylacılık ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca, geçmişten bugüne kavramların içeriğini dolduran özellikler zaman sürecinde farklılaştığı gibi, çıkarılan yasalar ve küresel gelişmelerin de (iklim değişikliği gibi) etkisiyle, birçok değişikliğin yaşanması göz önüne alındığında tek tip bir doğruya ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Yaylacılığın kültürel boyutu üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir kısmının tarihsel bakış açısıyla hazırlandığı, geçmiş ve geleceğe odaklandığı görülmektedir (Cambi, 2015; Clout, 2005; Costello ve Svensson, 2018; Drexler vd., 2016; Manzano ve Casas, 2010; Palladino, 2018; Zogib, 2014 vd.). Bu çalışmalardan birinde (Costello ve Svensson, 2018), Avrupa’da yaylacılığın on dokuzuncu yüzyıldan beri belirgin bir şekilde azaldığına, etnograflar ve coğrafyacıların uzun süredir araştırmalar yaptıklarına ve en son onlara arkeologların da eklendiğine yer verilmiş, İsveç, İspanya, Romanya, İrlanda vd. ülkelerden örnekler sunulmuştur. Araştırmaların kümelendiği bir diğer konu, yaylacılık kültürünün sürdürülebilirliği ve yaşanan değişim ve dönüşümlerdir (Aryal vd., 2014; Bourbouze, 2018; Djohy, 2017; Dorji, 2020; Millar ve Tenzing, 2021; Sidiropoulou, 2015; Stolton, 2019 vd.). Sözelimi Bourbouze (2018), Akdeniz’de kırsal yaşamın dönüşümünden bahsederken yaylacılığa da değinmekte, havzanın kuzey ve güneyinde ortak sorunlar olduğu kadar derin farklılıkları da vurgulamaktadır. Bir diğer güncel araştırma konusu ise yaylacılığın zorlukları, sorunları, iyileştirilmesi, modernizasyonu ve desteklenmesi hakkındadır (Corbier, 2016; Fernández-Giménez ve Ritten, 2020; Gurung, 2019; Herzog vd., 2005; Huntsinger vd., 2010; Mounet ve Turquin, 2014; Ntassiou vd., 2016; Rode, 2019; Trifu, ve Terec-Vlad, 2015; Vidal-González ve Fernández-Piqueras, 2021; Wymann von Dach ve Ruiz Peyré, 2020 vd.). Yaylacılığın modernizasyonu konusunda Ntassiou vd. (2016), geliştirdikleri CBS uygulaması ile yaylacılıkta izlenecek rotanın daha iyi seçilebileceğini, en uygun geceleme yerlerinin bulunabileceğini, daha da önemlisi yeni teknolojik gelişmelerle

adapte olan yaylacıların diğerleri ile kolaylıkla iletişim sağlayabileceğini ileri sürmektedirler. Ayrıca hayvan hastalıklarının potansiyel yayılımı, sürülerin mevsimsel hareketlerinin peyzaj üzerindeki etkisi ve bitki örtüsü hakkında yaylacılar güvenilir bilgilere ulaşabilecektir. Yaylacılıkla ilgili en yeni araştırmalar ise küresel gelişmelerle ilişki kurulanlardır ve bunların başında iklim değişikliği gelmektedir. Diğerleri, döngüsel ekonomi, yeşil ekonomi, dijitalleşme, dağlar ve kırsal toplumlar üzerinden yaylacılığı da içine alacak biçimde incelenmektedir (Easdale ve Aguiarb, 2018; McGahey vd., 2017; Philip ve Williams, 2019; Rayamajhi ve Manandhar, 2020 vd.). Yaylacılık kültürünün bu temel araştırma konuları dışında yaylacılık-yürüyüş yolları-turizm (Belligiano vd., 2021; Meini vd., 2018 vd.), yaylacılıkta çoban ve kadın, yaylacılık ve kültürel miras (özellikle yaylacılık yolları, konut mimarisi, geleneksel beceriler ve el sanatları) (Bhasin, 2017; Fernández-Giménez vd., 2021; Filak vd Gorišek's, 2022; Ghirardello vd., 2022 vd.) daha çok bir projenin çıktısı ya da lisansüstü tezlerden üretilerek yayımlanmaktadır.

Dünya'da kırsal toplumların yaylacılıkla ilgili kullandığı bazı temel kavramlardan yayla, pastoralizm, transhüman ve nomadizm hakkında şu açıklamalara gidilebilir: *Yayla*, Alagöz'ün ifadeleriyle (1993), "hayvan sahiplerinin yazın sürüleriyle birlikte vakit geçirdikleri kışlık köye yakın yerdir, bu yerlere mevsimden mevsime göçmek yaylacılık hareketlerini oluşturmaktadır ve yayla deyince hiçbir zaman yalnızca dağlardaki otlaklar anlaşılmalıdır". Kaya'nın (2018) Tunçdilek (1964) ve Emiroğlu'ndan (1977) aktardığına göre; Türkiye'deki yayla, çok değişik şekiller gösteren birer geçim sahası ve iskân noktası olmakla birlikte, çok defa göze çarpmayan, ancak gerçekte kır nüfusunun önemli bir kısmını taşıyan bir fonksiyona da sahiptir. Doğal çevre özellikleri yanında bu alanlardan yararlanan nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerindeki çeşitliliğe bağlı olarak, yaylaların yükselteleri, yayla yerleşme şekilleri, konutların yerleri ve ekonomik faaliyetler, bölgeden bölgeye önemli farklılıklar göstermektedir. Bir başka tanımda (Sözer, 1990) yayla sözcüğü, her şeyden önce, yazın çıkılıp yerleşilen yüksek ve serin yer, bir köy-altı yerleşme şekli, yaz mevsimi boyunca ahır hayvanlarını beslemek ve nâdir olarak da tarımsal faaliyetlerde bulunmak için yararlanılan bir yaşama alanını ifade etmektedir. Bütün bu açıklamalar, yaylanın çok değişik amaçlarla kullanılan ve fakat yine de ortak özellikler taşıyan yazlık bir ikametgâh, bir mera alanı olduğunu göstermektedir.

Pastoralizm (dağ, yayla ve mera hayvancılığı): Yaylacılığı ve göçebe hayvancılığı kapsayan, hayvansal üretim için ektansif

otlatma yoluyla gerçekleştirilen bir tarım dalıdır. Her şeyden önce pastoralizm, uzun bir geleneğin, erkek ve kadının, çobanların, yerleşik ya da göçebe düzenin, karmaşık insan ilişkilerinin harmanlandığı bir yaşam biçimi ve bir kültürel gerçekliktir. Bu sistemin merkezinde çoklu bilgi birikimi yatar: Hayvanların yönetimi, pastoral ekosistem bilgisi ve sosyal uzmanlıklar. Bu nedenle pastoralizm, tarımın zor ya da olanaksız olduğu, iklimsel ve topografik kısıtlamalara sahip bölgelere bir uyum örneğidir. Akdeniz gibi sıcak ve kurak bölgelerdeki dağ pastoralizminde hayvancılık yanında geleneksel olarak yer yer çiftçilik (agropastoralizm) de yapılmakta, hatta ormanlarla kaplı dağlık bölgelerde ormancılık ve hayvancılık (silvopastoralizm) birlikte yürütülmektedir. Aynı şekilde az gelişmiş ülkelerde hayvancılıktan tam verim alınmadığı için yerleşik, göçebe ve yaylacı topluluklar, bitkisel ve hayvansal üretimi bütünleştirerek agropastoralizmi uygulamaktadır. Agropastoral sistem bu nedenle karma tarım sistemidir ve otlatma, tarımsal ve endüstriyel bitkiler yetiştirme esasına dayanmaktadır (SWAC-OECD-ECOWAS, 2008).

Son yılların yeni pastoral paradigması, uzun vadede pastoral bitki örtüsünün evrimine ilişkin tüm öngörü modellerinin yanlış olduğu, geleneksel üretim faaliyetlerinin ekosisteme yüksek derecede uyum gösterdiği ve güçlü dayanıklılık kapasitelerinin olduğu yönündedir. Bu nedenle meraların çölleşmesinde hayvancılığın tek ve en önemli faktör olamayacağı, düzensiz yağış ve yakacak odun toplamanın dahi büyük rol oynadığı ileri sürülmektedir (Bourbouze, 2018). Pastoralizm, Avrupa dağlarında sürülerin göçü temel alınarak şu türlere ayrılmaktadır (Euromontana, 2008): (i) *Yerleşik pastoralizm (sedanter pastoralizm)*; Hayvanlar meralarda otlatılır, ancak kullanılan tüm alanlar çiftliklere aittir ve mevsimsel göç gerektirmez. (ii) *Göçebelik (nomadizm)*; Belirli bir yerleşmeye ve meskene bağlı olmadan, sürülerin ve ailelerin göçü ile gerçekleşen hayvancılıktır. Ailelerin kalacak yeri olmadığından eşyalarını da beraberinde götürürler. Göçebelik Avrupa'da çok azalmışsa da Kuzey İskandinavya'daki Sámiler arasında hala yaygındır. (iii) *Transhüman*; Mevsimlik sürü göçü ile karakterize olmakta, yaz ve kış, dikey ve yatay, kısa ve uzun mesafeli (sürelili) türleri bulunmaktadır.

Pastoral alanların sürdürülebilirliği çeşitli faktörleri dikkate alan bir yönetimle mümkündür. Bu faktörlerden ilki, ekonomik sürdürülebilirliktir. Kırsal alan kullanıcıları, geçimlerini sağlayamadığı sürece o bölgeyi terk ederler. Sözelimi çok parsellenmiş, dik ve erişimi zor alanlar işletme maliyetinin çok yüksek olması nedeniyle tercih edilmezler. Başarılı yönetimin ikinci koşulu, çevresel sürdürülebilirliktir. Aslında kullanılan

meralara karşı sorumluluk duymak, hayvanların maksimum yararlanması demektir. İklim değişikliğine ait çevresel sorunların önümüzdeki birkaç yılda daha da artması beklendiğinden hayvancılıkla uğraşanların her yıl yeterince geniş ve sorunsuz bir alana güvenebilmeleri çok zor olacaktır. Bir diğer faktör, sosyal sürdürülebilirliktir. Pastoral faaliyetlerde özellikle ortak meralar, hayvan sahipleri ve diğer kullanıcılar arasında uzlaşmayı şart kılmaktadır. Sosyoekonomik temelli çatışmaların pastoralizmi tehdit etmemesi için olası sorunların tahminlenmesi şarttır. Sözelimi, mera hayvancılığı ile turizm arasında çatışma riski her zaman vardır ve ona göre tedbirler alınmalıdır (Euromontana, 2008: 27-28). Bu nedenle meraların sürdürülebilir kullanımı için “ortak arazi yönetimi” Güneydoğu Avrupa’da uzun süredir gündemdedir (SEE-HNV, <http://see.efncp.org/>).

Transhüman: Daimi kırsal yerleşmelerde yaşayanlar arasından bir grup insanın yerinde kaldığı, diğerlerinin ise hayvanlarıyla birlikte mera alanlarına taşındığı bir yaşam biçimidir. Transhüman, farklı iklim koşullarına sahip iki bölge arasında hayvanların dönemsel olarak mevsimlik göçüdür. Diğer deyişle, mevsime bağlı olarak hayvanların bir alandan diğerine taşınmasıdır. Hayvanlara genellikle sürü sahibi aileler ve akrabaları eşlik etmekte ya da çoban kiralanmaktadır. Geleneksel transhüman yaz aylarında otlatma ve soğuk mevsimde ahırda beslemelerle gerçekleşmektedir. Meralarda aileler ve çobanlar, çadırlarda, kulübelerde geçici bir süre kalırlar. Transhümanın “çift konumlu transhüman” adı verilen özel bir biçimi de vardır ve Alp meralarında görüldüğü gibi çiftçilerin hayvanlarını yüksekteki meralara ulaştırmadan önce ara meralarda otlatması anlamına gelir (Shirasaka vd., 2013). Transhümansta, sığır, koyun, keçi, ren geyiği gibi besi hayvanlarının ovidan dağa, dağdan ovaya periyodik hareketinde çobanlar, kadınlar ve yetiştiriciler ana aktörlerdir. Bir yıl boyunca bu salınım hareketinin işleyiş mekanizmasında o bölgenin doğal yapısı, kırsal kültürü ve ekonominin etkisi vardır (Trifu ve Terec-Vlad, 2015). Transhümanın bazı örneklerinde, yaz ve kış meraları arasında yalnızca çiftlik hayvanları ve onlara bakan erkekler görev alırken, diğerlerinde kadınlar aktif olmakta, erkekler ise köyde kalıp tarım yapmaktadırlar (Palladino, 2018). Tolun-Denker (1977)’den aktaran Ertaş (2020), bir göçebe hayvancılık türü olan transhümansta hayvanların otlaklar arasında yer değiştirdiğini, yaylacılığın transhüman ile karıştırılmaması gerektiğini, transhümansta sürü sahiplerinin sürü ile beraber gitmediğini, yaylacılıkta, kışın hayvanlar köylerdeki ahırlarda beslenirken transhümansta komşu ovaların kışlık otlak olarak kullanıldığını belirtmektedir. Ortak tarafları ise dağların yüksek ve tarıma elverişsiz kısımlarının, vadide tarımla uğraşan çiftçiler tarafından otlak olarak değerlendirilmesidir. Transhüman, diğer

hayvancılık faaliyetlerinden şu üstün özellikleri ile ayrılmaktadır: Meralarda taşıma kapasitesinin aşılmaması, üretim maliyetinin düşük olması, sürü verimliliğinin yüksek olması, hayvanların sermaye olarak korunması, sosyal bütünleşmeye ve barışa yardımcı olmasıdır (SWAC-OECD, 2007).

Transhüman, 19. yüzyıldan bu yana belirgin bir azalma eğilimine girmiştir. Oysaki Neolitik dönemde hayvanların ilk evcilleştirilmesinden bu yana binlerce yıldır Avrupa tarım sisteminin önemli bir parçası olmuştur. Etnograflar ve coğrafyacılar uzun yıllar transhüman uygulamalarını incelemişler ve son yirmi yılda bu konuya arkeologlar da dahil olmuştur (Costello, ve Svensson, 2018). Transhüman, dünyanın farklı yerlerinde iklim başta olmak üzere diğer coğrafi koşullara ve kültüre göre değişik özellikler kazanmış, ancak meralardan mevsimlik yararlanmanın altında yatan nedenler ve uygulamalar oldukça benzer kalmıştır. Transhümanın gerçekleştiği bölgelere göre farklı uygulamaları da vardır. Onlardan *dikey* olanı, sürekli oturlan yerler ile yüksek meraların bulunduğu dağlık bölgeler arasında yaz aylarındaki göç hareketidir ve genellikle kısa mesafeler kullanılır (yaklaşık 20 km). Buna karşılık *yatay* hareketlilik, aylarca sürmekte, oldukça uzun mesafelere (yaklaşık 500 km) gidilmektedir (Ocak, 2016). Transhüman, bir taraftan modern çiftçiliğe karşı fazla direnemezken, diğer taraftan kültür, çevre ve korumacılık ekseninde daha fazla önemsenmeye başlamıştır. Bu tür hayvancılığın bir başka popüler tarafı, hem miras yönetimi hem de turizm için “egzotik” değer taşımasıdır. Yine de Avrupa’nın bazı bölgelerinde tümden unutulmuştur (Costello ve Svensson, 2018).

Nomadizm (pastoral nomadizm, göçebelik, göçebe çobanlık, göçebe pastoralizm); Kılıç’ın (2014) çeşitli yazarlardan (Emiroğlu, 1977; Kutlu, 1987; Güney, 1993 vd.), aktardığına göre göçebeler; Türkiye’de toprağa bağlı olmayan, çadır hayatı yaşayan, ekonomik faaliyeti yalnız küçükbaş hayvan yetiştirmeye dayanan, mevsime göre stepten yaylaya, yayladan stepe uzun bir mesafe kat ederek bazen ağır, bazen hızlı yer değiştiren, akrabalık ve soy ilişkileriyle birbirine bağlı, kendi içinde toplumsal bir örgütlenme gösteren kişiler; sabit bir konuta ve toprağa bağlı olmadan, ekip biçme gibi etkinlikler dışında, tarımın yalnızca hayvancılık kolu ile uğraşan, sahip olduğu hayvanlarda verimi ve üretimi artırmak için mevsim ve bitki örtüsü durumuna göre stepler ile yayla yükselteleri arasında ritmik göç hareketine katılan, sürekli olarak çadır yaşamını sürdüren, az çok kapalı bir ekonomik yapıya sahip, üyeleri arasında güçlü akrabalık ilişkileri, yardımlaşma ve dayanışma duygusu bulunan bir topluluktur. *Göçebelik* ise bir ailenin ya da bir grubun tüm üyelerinin hayvanlarıyla birlikte sürekli yer değiştirme hareketini

temsil eder. Nomadizm, en hareketli hayvancılık biçimidir. Çobanlar, hayvanları için su ve mera aramak üzere tüm yıl boyunca sürüleriyle birlikte dolaşırlar. Afrika’da bu tür göçebe çobanların ne kadar uzağa gideceklerinin ne bir sınırı ne de izleyecekleri bir rotaları yoktur (United Nations, 2020). Göçebe hayvancılık genellikle stepler, çöllerin çevresi ve tundralar gibi fiziksel ya da fizyolojik kuraklığın egemen olduğu yerlerde yapılmaktadır. Bu tip hayvancılıkta sonu gelmeyen bir otlak arayışı söz konusu olduğu için insanlar sürüleriyle birlikte su ve otlak bulmak amacıyla sürekli bir yerden ötekine göçerler (Tümertekin ve Özgüç, 2016). Pastoral nomadizm günümüzde oldukça azalmıştır, yalnızca Kuzey Avrasya, Merkezi Asya bozkırları, Arabistan ve Sahra’da görülmektedir (Costello ve Svensson, 2018). Özellikle az gelişmiş ülkelerde göçebeleri kontrol etmenin zorluğu ve aşırı otlatma, onların zorunlu yerleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Diğer ülkelerde ise politikacılara göre pek çok tehdit nomadizmin sonunu getirecek, göçebelik ve hareketli sürüler tarihe karışacaktır (Bourbouze, 2018).

4. KÜRESEL YAYLACILIK KÜLTÜRÜNÜN TEMEL BİLEŞENLERİ VE İŞLEVLERİ

Yaylacılık kültürü nedir? Bunun tam açılımını yapabilmek için UNESCO’nun sınıflandırmasından yararlanılabilir: (i) Gelenekler ve sözlü anlatımlar; (ii) Sosyal pratikler, ritüeller ve festivaller; (iii) Doğa ve evrenle ilgili bilgiler ve pratikler; (iv) Geleneksel el sanatlarına ait bilgi birikimi ve beceriler; (v) Beslenmeyle ilgili pratikler (PCI, 2020). Aslında bunlar kırsal kültürün somut ve somut olmayan miras unsurlarıdır ve hepsinin şekillenmesinde yaylacılık yapılan bölgenin doğal coğrafi koşulları ile kırsal kadim bilgilerin, çobanlığın ve kırsal kadının etkileyici gücü bulunmaktadır. Aşağıda yaylacılığın bir kültürel birikim olmasında ve geçmişten bugünlere ulaşmasında önemli rolleri olan dört temel bileşen - *doğal çevre, kırsal kültür, çoban ve pastoral (kırsal) kadın*- ana hatlarıyla ele alınmakta, ayrıca UNESCO’ya göre bu kültürün işlevleri açıklanmaktadır.

4.1. Temel Bileşenler

4.1.1. Doğal Coğrafi Koşullar ve Kırsal Kültürel Miras

Doğal coğrafi koşullar, yaylacılığın oluşması, uygulanması ve etkileri bağlamında büyük bir role sahiptir. Kırsal insanın doğal çevrenin tüm elemanlarıyla (su kaynakları, bitki, örtüsü, toprak, iklim vd) sıkı ilişkiler içinde olması ve doğadan sayısız yararlanma biçimleri (konut malzemesi, yol kaplama, sağlık için şifalı bitkiler, yemek malzemeleri vd), yaylacılık kültürü için de

geçerlidir. Zaten dikey yaylacılığın yapılabilmesinde ilk şart, yükselti farkının olması, beraberinde iklimsel ve bitki örtüsündeki farklılıkların mevcudiyetidir. Bu özelliklere sahip bölgeler arasında en büyük çekim yeri dağlar ve yaylalardır. Yaylaların doğal ortamları yaylacıların kültürel birikimlerine çok büyük katkı vermektedir. Yayla yapıları, iklim, yer şekilleri, doğal afetler, otlatma dönemleri ve ürün işleme yöntemlerine göre inşa edilmektedir. Yaz meraları ağaç, bitki, deri, yün ile ilgili el sanatlarının gelişimine olanak vermektedir. Fransa’da Massif Central, Alpler ve Pireneler’de, çeşitli doğal malzemelerle kolye, bıçak sapları, aletler ve tespihlerin yapılması, Korsika’da sazlıklardan toplanan bitkilerle peynir için kalıplar, hayvanları süslemek için aksesuarlar ve sepetler üretilmesi en tipik örneklerdir. Yaylacılık kültürünün bir diğer unsuru, göç döneminin başında ve sonunda kurulan pazarlar ve özel kutlamalardır. Sözelimi Fransa’nın Voj dağlarındaki köyler, hayvancılık ritüellerini sergilemekte ve festivali düzenlemektedir. Yola çıkmadan önce sabırsız ineklerin sesleri, sürüyü kutsamak için bir şapelde duraklama, yol kenarında yöresel içecek ve peynir ikramı, akardeon eşliğinde koro ve çan sesleri, pastoral tablonun değişmezleridir (PCI, 2020). Kısacası, kırsaldaki yerel konut mimarisi, kırsal yapı malzemeleri ve ustalık becerileri, kırsal mobilyalar, giysiler, müzik aletleri, mutfak araç-gereçleri ve pişirim teknikleri, yemekler, çocuk oyuncakları, gelenekler, adet ve alışkanlıklar, kırsal kutlamalar, kırsal yollar ve ulaşım araçları (Baykal, 2022), yaylacılık kültürünün temel bileşenleridir.

4.1.2. Çoban

Çoban, yaylacılık kültürünün temel aktörüdür ve görevi yalnızca sürüye bakıp otlatmak değil, pastoral kaynakların bakımına da yardımcı olmaktır. Ayrıca hayvanların fiziksel durumlarını, davranışlarını gözlemleyerek, onların acil bakımlarını yapan çoban, kuzulama, sağım ve peynir yapımını da üstlenmektedir. Son olarak çoban, pastoral peyzajların turistik faaliyetlerle paylaşılması, doğal çevrelerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması eylemlerinin de içinde yer almaktadır. Bütün bu nedenlerden ötürü çobanlara “mera teknisyeni” adı verilmektedir. Bugün, çobanlar iki kategoriye ayrılmaktadır: (i) Kendi sürülerini güden yetiştiriciler; (ii) Bir veya birden fazla yetiştiricinin sürüsünü otlatan maaşlı çobanlar (Rode, 2019). Çobanların sabır, azim, sakinlik, gözlem, analiz, azla yetinme, ustalık, uyum, tahmin, beceri, örgütlenme, fiziksel ve zihinsel kondisyon, motivasyon, hayvan bakımı ve sürü yönetimi gibi kişisel yetenekleri ile halk hekimliği ve veterinerliği, halk meteorolojisinde engin bilgileri, giysileri, yemekleri, sözlü gelenekleri, ritüelleri, günlük yaşam ritmi, yaylacılık için en

değerli hazinelerdir. Yaylacı çobanlar çevre, ekolojik denge ve iklim değişikliği hakkında derinlemesine bilgiye sahiptirler. Ayrıca sağım, peynircilik, dikiş, yün ve deri işleme gibi her türlü el işi ve temel gıda üretimi ile ilgili özel becerilerle donanmışlardır. Meralara ulaşım ve dolaşım esnasında kendi rotalarını kendileri keşfederler. Yaylacılığın başlangıcını ve sonunu işaret eden ilkbahar ve sonbahar festivalleri çobanların ön plana çıktıkları, hayvanları devralma ve teslim etme kutlamalarıdır. Bu esnada çobanlar ritüelleri, hikâyeleri paylaşır ve genç nesillere bilgi ve becerilerini aktarırlar (ASPIR, 2015, Baykal, 2022; UNESCO, 2019). Fransa'nın güneydoğu Alpler bölgesinde 2018-2019 sezonunda maaşlı çobanların profili, deneyimleri, eğitimleri, ihtiyaçları ve bu faaliyete bakış açıları bir anket çalışması ile saptanmıştır (Bonnet vd., 2020). Toplam 142 çobanın katıldığı anketten özetle şu sonuçlar elde edilmiştir: *Yaş ortalaması; 34, yarısı yüksek eğitilmiş, çoğu kırsal kökenli, çobanlık kendi seçimleri, çoğu eşleriyle birlikte çalışmakta, izole kalmak en büyük sorunları, başlıca motivasyonları dağları, hayvanları ve bu yaşam tarzını tutkuyla sevmeleri, çoğu yaz ayları dışında da yine çobanlık ve tarım işçiliği yapmakta, mesleklerinden doyum sağladıkları en önemli konu iyi ücret almaları, meslekle ilgili ağlar ve derneklerle ilişkileri var, çoğu SMS yoluyla mesajlaşma, iş ve yaşam koşullarından memnun değil, iletişimde en önemli araç mobil telefon, onlara göre çobanlık mesleğinin en riskli tarafları doğa olayları, hava durumu, izole olmak ve strese girmek, başlıca becerileri uyum kapasitesi, fiziksel kapasite, soğukkanlı olmak, hayvanların psikolojisi ve sağlığı hakkında bilgili olmak, güçlü gözlem yeteneği, sürüyü yönetmek, bitkileri tanımak vd, hepsi pastoral alanları kullananlarla iyi ilişkiler içinde, en yaygın çatışmalar ise sürülerin bozulmasına yol açan köpekli ya da köpeksiz yürüyüş yapanlar ve dağ bisikletçileridir.* Avrupa'da çobanlar ve hayvan yetiştiricilerine ait dernekler, pastoralizmin korunması ve Avrupa çapında tutarlı bir sosyal hareketin oluşması için Avrupa Çobanlar Ağı'nı (European Shepherd Network, ESN) kurmuşlardır. Bu ağ, Arktik tundralardan Atlantik, Akdeniz ve Karadeniz'e, Kuzey Avrupa ovalarından Alpler ve Karpatlar'a kadar 17 ülkeden ve çok çeşitli kültürlerden yetiştiricileri ve çobanları bir araya getirmiştir. ESN'nin misyonu, Avrupa topraklarının, özellikle de nüfusu azalmış ve ekonomik olarak dezavantajlı olan uzak veya dağlık bölgelerin sürdürülebilir kalkınmasında pastoralizmin rolünün bilinmesini ve tanınmasını sağlamaktır. Bu nedenle ESN, teknik ve ekonomik stratejiler oluşturmak, siyasi ve kamusal iyileştirmeler önermek üzere bölgesel ortakları bir araya getirmiştir. ESN'ye göre pastoralizm atalardan beri var olmuş, peyzajlarla bütünleşmiş, ancak bugün hayvancılığın sanayileşmesiyle birlikte daha önce hiç olmadığı kadar şu tehditlerle karşı karşıya kalmıştır: *Kimliğin ve geleneksel*

sistemlerin aşınması, özgürlüğün ve pastoral yaşamı sürdürme yeteneğinin kaybolması, gençlerin çok düşük maaşlar nedeniyle çobanlığı tercih etmemesi, altyapı, enerji projeleri, madenler; doğa rezervleri, ikinci evler, biyoyakıtlar; yoğun tarım ve endüstriyel ormancılık faaliyetleri nedeniyle otlama alanlarının daralması, yaban hayvanlarının yeniden ortaya çıkması ve sürülere zarar vermesi, sürülere ayrılan arazilerin tekelleşmesi, pastoral hayvancılıkta artan üretim maliyetlerinin yoğun tarımla rekabet edememesi vd. Çobanlar, bu sorunlar karşısında çevrecilerle birlikte çalışmayı, bilgi ve fikir alışverişinde bulunmayı istemekte, politikacılardan da şu beklentileri bulunmaktadır: *Geleneksel üretimi teşvik etmek için yönetmelikler hazırlanmalı, pastoral ürünler için adil fiyatlar garanti edilmeli, yerel pazarlar desteklenmeli, geleneksel yetiştiricilik yöntemlerine saygı gösterilmeli, eylem planlarının uygulanmasında pastoralist örgütlerin temsilcileri görevlendirilmeli, adaletsizliklerin önüne geçmek için AB Ortak Tarım Politikası tekrar gözden geçirilmeli; ormanlar ve kayalık alanlar gibi zorlu otlama alanları sübvansiyon sisteminin dışında kalmamalı, kırsal mobil hayvancılığı sürdürmeyi olanaksız kılan kısıtlamalar durdurulmalıdır* (Shepherd Net, 2022).

4.1.3. Pastoral Kadın

Pastoral kadınlar ve erkekler genellikle birbiriyle örtüşen karmaşık ilişkilere ve haklara sahiptir. Kırsal ekonomiyi ticarileştirmenin, erkekler ve kadınlar arasındaki güç ilişkileri üzerinde olumsuz bir etkisi olmaması için önlemlere ihtiyaç vardır. Cinsiyet eşitsizliğine ilişkin küresel değerlendirmeler, kırsal alanlardaki kadınların toprak ve diğer kaynaklar üzerinde erkeklerle aynı erişime ve kontrole sahip olmadıklarını göstermektedir. Yeşil ekonomi projeleri, pastoral geçim girişimleri, yeşil pazarlama fırsatları ve doğal kaynak yönetimi, pastoral toplumlarda dezavantajlı grupların güçlendirilmesini teşvik etmek için mükemmel bir başlangıç noktası olarak görülmektedir. Ekonomik güçlendirmenin kadınlara özgüven, sosyal ağlar ve sosyal sermayeye erişim hakkı tanıyacağı ve bunun da toplumsal cinsiyet eşitliği için bir fırsat olacağına şüphe yoktur. Ne yazık ki pastoral toplumlarda kadınların sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi oldukça düşük, karar alma süreçlerinden dışlanmış ve miras haklarından mahrum bırakılmışlardır. Oysaki pastoral yaşamlarda kadınların akrabalık bağlarını geliştirme ve barışçıl tutumları, yaylacılıkta çatışmaların çözümünde kritik öneme sahiptir (McGahey vd., 2017: 5, 37, 43). Aynı şekilde UNCCD (Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi), kadınların pastoral yaşam biçiminde çok önemli rollerinin olduğuna, geçmiş nesillerden

öğrendikleriyle günlük görevleri arasında köprü kurarak kazandıkları zengin bilgi birikimlerine vurgu yapmaktadır (UNCCD, 2007: 6).

Kadınların yaylacılıktaki rolü her kültürde farklı olmakla birlikte ortak özellikleri “birçok işi aynı anda, kadim bilgilerle ve büyük bir beceriyle yapmalarıdır”. Romanya örneğinde olduğu gibi kadınların yüksek yaylalara ailesiyle birlikte uzun yürüyüşlerle geldikleri, günlük işler yanında hayvanlara kışlık ot için haftalarca çayırları biçtiklerine tanık olunmaktadır. Ürdün’de ise kadın çobanların günlük yaşam ritminin yoğunluğu ve mücadelesi şöyle aktarılmaktadır: *Genç bir kadın çoban sabahın erken saatlerinde keçileri sağlar, keçi sürüsünü sarp ve dik yamaçlardan geçirir, günün en şiddetli sıcağında bulabileceği en iyi otlatma alanını bulur, eve götürmek için değerli bitkileri toplar. Kadınlar sadece sürüleri otlatmakla kalmaz, aynı zamanda sağım da yapar, süt ürünlerini hazırlar, günlük ekmek yapar ve evleri için keçi kılından kumaş dokurlar. Kadınlar sürüyle ilgilenirken ve çadırda işlerini görürken, erkekler ürünleri satmaya götürerek pazarlık yaparlar.* Türkmenistan’da kadınların göçebe hayvancılıktaki görevi hayvanların bakımını yapmak ve göçe hazırlamakla köyde başlar. Yıl boyunca köyün yakınında beslenen sağım develeri ile genç ve küçük hayvanların otlatılması ve sulanmasından ise genç kadınlar sorumludur. Kadınlar koyun ve keçileri kırmaya katılırlar, yünlerinden keçe yaparlar ve Türkmenlerin meşhur halılarını dokurlar. Yukarı And Dağları’nın yerli çoban kadınları daha farklı bir eylem içindedir: Yüksek And sulak ekosistemlerinde lama ve alpaka yetiştirirler. Ailede erkek iş aramak üzere bazen uzun süre boyunca evden ayrılmak zorunda kalırken, kadın evde çocukların bakımı, beslenmesi ve eğitimleri, hayvanları otlatma, kırkma, yünlerini eğirme ve dokuma gibi hayvansal ürünlerin işlenmesini üstlenir (UNCCD, 2007). Afrika’da ise kırsal kadınlar birçok trajedik olayla karşı karşıyadır. Kadın çobanlar anne sağlığı hizmetlerine erişimin olmaması yüzünden yüksek ölüm oranına sahiptir. Kadın çobanların ve onların kız çocuklarının okula gitme olasılığı neredeyse hiç yoktur. Kadınların çiftlik hayvanı ve arazi sahibi olamayacağı, mahsul tahribatı, sığır hırsızlığı ve çiftlik ürünlerinin çalınması gibi olaylarda çoban-çiftçi çatışmalarının ortasında kalma riskleri diğer acı olaylardır (United Nations, 2020). Bu örneklerden görüldüğü üzere, dünyanın her yerinde yaylacılık kültüründe kadınların varlığı üst düzeydedir, buna karşılık insani haklardan yoksundurlar ve çeşitli sorunlar içinde mücadele etmektedirler.

BM, 2022 yılının 11 Aralık Uluslararası Dağ Günü temasını “Kadınlar dağları yerinden oynatıyor” şeklinde belirlemiştir. Günümüzde bir taraftan iklim değişikliğinin olumsuz etkileri,

diğer taraftan dağlardaki tarım ve hayvancılığa ve de kırsal kalkınmaya yapılan yatırım eksiklikleri yüzünden erkeklerin başka yerlere göç etmeleri artık olağan hale geldiğinden kadınlar, bir zamanlar erkeklerin yaptığı birçok işin başına geçmişlerdir. Ne varki az gelişmiş ülkelerde dağ kadınlarının karar verme yetkisinin olmaması ve kaynaklara eşit olmayan erişimleri nedeniyle arka planda kaldıkları görülmektedir. Oysaki onlar birer çiftçi, satıcı, iş kadını, zanaatkar, girişimci ve topluluk lideri olma potansiyeline sahiptir. Uluslararası Dağ Günü 2022, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve sosyal adaleti sağlama, geçim kaynaklarını ve dayanıklılığı iyileştirme, pastoral kadınların karar alma süreçlerine daha etkin katılmaları ve üretimde kontrol sahibi olmalarının önünü açmayı hedeflemektedir (FAO, 2022).

4.2. Yaylacılığın İşlevleri

Yaylacılık bir kültürel miras olduğu kadar, yaylacılık kültürünün bizzat kendisi de birtakım işlevlere sahiptir ve UNESCO bu işlevleri beş grup altında toplamıştır (2019: 7-11):

1. *Kültürel kimliğin oluşmasına yardımcı olmak:* Yaylacılık, bir işten daha fazlasıdır, zamanın mevsimlerin geçişiyle ölçüldüğü, insanın evini hayvanlarıyla birlikte taşıdığı ve hareket özgürlüğünün olduğu bir yaşam biçimidir.

2. *Aileler ve topluluklar arasındaki bağları güçlendirmek:* Yaylacılıkta sosyal ve kültürel bağlar nesiller boyunca örülmektedir. Bazı göçmen topluluklar bile yaylacılık için geldikleri ülkede kendi festivallerini, ritüellerini uygulamakta ve kültürlerini devam ettirmektedirler.

3. *Peyzajları şekillendirmek:* Yaylacılık, peyzajların evrimini etkileyen bitki örtüsünün mekânsal heterojenliği üzerinde önemli bir belirleyicidir. Yaylacılar, barınakları ya da çadırları ile peyzaja damgasını vurdukları gibi, rotalar boyunca yerleşimlerin gelişimini, anıtların ve ibadet yerlerinin yaygınlaşmasını etkilemiş, geleneksel kültürel peyzajlar yaratmışlardır.

4. *Sosyal içerme için işbirliği yapmak:* Yaylacılık, büyük ölçüde nüfus azalmasıyla karşı karşıya kalan kırsal yerleşmelerin ekonomilerini sürdürmeye katkı vermekte, topluluklar arasında iletişim ve ticaret bağları yaratmaktadır.

5. *Gıda güvencesi ve sürdürülebilirliği garanti etmek:* Yaylacılık çevrenin korunmasında yaşamsal bir rol oynarken, sürü hayvanlarının vahşi doğada canlı kalmasını, onların sütü, eti, yünü ve derisinden yararlanmayı mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda yaylacılık, veterinerlik ürünlerine bağımlılığını azaltırken

serbest dolaşan sürülerden sağlıklı ve kaliteli gıdalar üretilmesine aracı olmakta, kadim bilgileri ve ustalık becerilerini korumaktadır.

5. KÜRESEL YAYLACILIK KÜLTÜRÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ VE ARKA PLANDAKİ FAKTÖRLER

Dünya’da yaylacılık kültürünün dönüşümünü tetikleyen çok sayıda faktör vardır. Bunlar, dönüşümün arka planındaki itici güçlerdir. Fransa için hazırlanan bir çalışmada yaylacılığın tehdit ve risk faktörleri şu gruplara ayrılmıştır (PCI, 2020):

1. *Mesleklere yönelik tehditler:* Hayvancılık ve çobanlık mesleğinin çekiciliğini kaybetmesi, sosyal heterojenlik, ekonomik sıkıntılar, kadim bilgi ve becerilerin yok olması, yaylacılığa bağlı ortaklıkların kırılgan yapısı, bazı destek sistemlerinin yetersizliği.

2. *Mekânlara yönelik tehditler:* Pastoral alanların bakımının zorluğu, meralara ulaşım ve hayvanların dolaşım alanlarının iyi korunmaması, pastoral alanların kullanımında yapılan değişiklikler, pastoral alanlarda çoklu aktivitelere bağlı mekânsal sorunlar.

3. *Sürülere yönelik tehditler:* Bazı hayvan cinslerinin birarada bulunmasından doğan sorunlar, yer değiştirmeye ve başka hayvanlarla temasa bağlı hastalıklar, sağlık hizmetlerinin zayıflığı.

4. *Çevresel kaynaklara yönelik tehditler:* İklim değişikliğine bağlı riskler, yem kaynaklarının azalması, korunan alanlarda mekânsal ve zamansal sınırlamalar, yangın tehdidi.

Bu dört grup faktör, yalnızca Fransa’ya özgü değil, yaylacılık yapılan her ülkede görülmektedir. Bunların ötesinde yaylacılık kültürünün yok olması gibi olumsuz sonuçlara yol açan faktörler ile bu kültürün farklılaşmasına zemin hazırlayan, bazen olumlu etkileri de olan daha birçok güncel faktör vardır. Hatta bazıları, politika, strateji, plan, yönetim ve izlemeye bağlı olarak kimi zaman tehdit, kimi zaman da fırsat özelliği taşıyabilmektedir. Aşağıda yaylacılık kültürünün dönüşümü üzerinde etkin güce sahip olanlar, belli gruplamalar yapılarak makro düzeyde sunulmaktadır.

5.1. Demografik Eğilimler, Göçler ve Kırsal Kentleşme

Dağlardaki mevsimsel hareketlilik, hayatta kalma ve gıda güvencesi için esastır ve büyük ölçüde tarım dışı geçim fırsatlarının zayıf olması onları bu mevsimlik göçe bağımlı

yapmaktadır. Göç, dağ toplumlarını ovalar, kentler ve yabancı ülkelerle iletişime geçirmekte, dağlarda sosyal dokuyu ve geleneksel cinsiyet rollerini değiştirmektedir (Bachmann vd., 2019). Dağlarda yaşayanların demografik yapısı geleneksel biçimde yerel insanlara özgü iken, yakın yıllardan itibaren dışardan gelenlerle oldukça heterojen bir yapıya bürünmüştür. Demografik yenilenmede en büyük güçlerden biri olan göç, yaylacılığı tehdit eden faktörlerin önde gelenleri arasındadır. Dağlar, dolayısıyla yaylacılık çok farklı göç türleriyle karşı karşıyadır: (i) Düzensiz göçmenlerin dağlara yerleşmesi/yerleştirilmesi; (ii) Kentlilerin ve ikinci konut sahiplerinin dağlara kalıcı ya da mevsimlik göçleri; (iii) Kısa süreli, ancak çok sık tekrarlanan ve farklı mekânları kullanan turistik göçler; (iv) Dağlardan dışarıya göçler. Dağ nüfusu, günümüzde artan bir oranda dışardan gelenlerle karışarak sosyo-ekonomik değişim ve dönüşüm içindedir (Drexler vd., 2016). Dağlara yeni gelenler (refah göçmenleri, yeni yaylalılar, yeni dağlılar, çoklu konut sahipleri, yaşam tarzı göçmenleri, yeni kırsalcılar) bilinçli olarak dağlarda yaşamayı seçmekte, işlerini ya beraberlerinde getirmekte ya da dağlarda yeni uğraşlar edinmektedirler (Baykal, 2021). Bu grup göçmenlerin yaylacılığa etkileri iki yönlüdür: alışveriş ve sosyal ilişkiler kurma; yeni yapılaşmalar ve kalabalıklaşma yoluyla mera alanlarının daralmasıdır. Az gelişmiş-gelişmekte olan ülkelerdeki dağ insanları ise çok sayıda insanın dağlara yerleşmek üzere gelmelerinden dolayı kendi değerlerine yabancılaşma sorunu yaşamaktadırlar (Nepal, 2002). Dağlardan dışarıya göçlere bakıldığında, dağların engebeli topografyasında ve yükseklerdeki sert iklimde düşük tarımsal üretkenlik, ekonomik fırsatların eksikliği, yoksulluk, daha iyi sosyal hizmetler sunan yerlerde yaşama isteği, etnik olaylar, iklim ve çevre değişikliği, doğal afetler vd. dışarıya göçleri tetiklemektedir. Kırsalda nüfusun azalması yaylacılık ekonomisini geriletmekte, hatta sonlandırmaktadır. Dağlarda yaşanan ve yaylacılığı tehdit eden bir diğer faktör, kırsal kentleşmedir. Kır-kent arasındaki karşıtlığın silinmeye başladığı 1960’lı yıllardan sonra bu yeni kentleşme modeli, kır olgusunu ortadan kaldıran baskın bir eğilim haline gelmiştir (Thomsin, 2001). Bu tür kentleşme, kırsal yerleşimlerin, onların ekonomik işlevli mekânlarının ve kırsal peyzajların kentlerle eşdeğer hale gelmesidir. Hizmetler konusunda ise kır-kent arasında eşitliğin sağlandığını her ülke için söylemek zordur. Kırları kentlerden ayıran bir diğer önemli bir fark, kırsalın daha güvenli ve daha düşük dışlanma riskine sahip ortamlar olmasıdır (Schmidt, 2013). Kırlar, geçmişten bugüne turistik merkezler ve ikinci konutların da mekânı olmuş, günümüzde hızla devam etmektedir. Bugün dağlarda yeni konut edinme ya da miras konutlarını yeniden kullanmada görülen artışlar, önemli sosyo-ekonomik ve çevresel değişimlerin yaşanacağına işaret etmektedir (Atout

France, 2015). Bütün bu yeniliklerin dağlar ve kırsal üzerinden yaylacılığı da olumsuz yönde etkileyeceğine şüphe yoktur. Meraların daralması, peyzajların aslına kaybetmesi, güvenlik açıklarının doğması, ilk akla gelenlerdir.

5.2. Yeşil Ekonomi

Günümüzde önemli küresel yeniliklerden biri yeşil ekonomidir ve yaylacılık kültürünün sürdürülebilirliği için yeni fırsatlar sunmaktadır. Yeşil ekonomi, çevresel riski, ekolojik açığı ve sosyal eşitsizlikleri azaltan bir gelecek vizyonudur. Yeşil ekonomiye geçiş, doğal sermayeyi ve sosyal eşitliği tehlikeye atmadan üretim ve tüketimin büyümesini sağlar. Kırsal alanlarda kapsayıcı bir yeşil ekonomi geliştirmek, pastoralizmin genellikle soyut ve ölçülmesi zor olan kültürel değerlerini hesaba katmayı gerektirir. Pastoralizm yalnızca doğal sermayenin yönetimi ve sürdürülebilir üretimde önemli bir role sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda yeşil ekonomiden beklentileri karşılamaya da yardımcı olur. Nitekim pastoralizm, birçok ülkede tarım ekonomisine olduğu kadar çevresel sürdürülebilirliğe de büyük katkı vermektedir. Bununla birlikte, pastoral hayvancılığın çevresel rolü genellikle görmezden gelinerek, uygun olmayan politikalar ve yatırımlarla çevresel kaynaklar gözardı edilmektedir. McGahey ve diğerlerinin aktardığına göre (2017), bazı hükümetler hayvancılıkla ilgili yeşil büyüme için stratejiler ve planlar geliştirirken politika yapıcılara şu önerilerde bulunmaktadır: (i) Sürdürülebilir hayvancılık için küresel kalkınma çerçevesi oluşturun; (ii) Yeşil ekonominin planlamasında ekstansif hayvancılığın entansif hayvancılığa göre maliyet-fayda analizini yapın; (iii) Çobanları yerel ve uluslararası pazarlara bağlayın; (iv) Hayvancılığın çevresel faydalarından yararlanın ve ekolojik niş pazarlar oluşturun; (v) Mera kaynakları üzerindeki mülkiyet haklarını koruyun ve yönetimi güçlendirin; (vi) Pastoralistlerin kadim bilgi ve insan sermayesini kalkınmaya entegre edin. Bu durumda hayvancılığın yeşil ekonomi tabanlı kalkınabilmesi için karar verme süreçlerinin ne kadar önemli olduğu ortadadır. Hayvancılık ürünlerinin özellikle de organik olanlarının pazarlanmasındaki artış, enerji ihtiyacını da artırmakta, bu nedenle yeşil teknolojiler birçok yetiştirici için giderek daha vazgeçilmez hale gelmekte ve en uygun (güneş enerjisi gibi) inovasyon ve teknoloji transferine başvurulmaktadır. Böylece yeşil ekonomiye geçiş, doğal sermayeyi ve sosyal eşitliği tehlikeye atmadan üretim ve tüketimin büyümesini garanti ettiğinden (UICN ve UNEP, 2014), önümüzdeki yıllarda yaylacılık ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olacaktır.

5.3. Döngüsel Ekonomi ve Turizm

AB’de 2018 yılında kabul edilen *Döngüsel Ekonomi Paketi*, iklim değişikliğiyle mücadelede ve kaynakları korumaya yönelik

küresel politikaların oluşturulmasında önemli bir tema haline gelmiştir (OREE, 2019). Ayrıca COVID-19 krizi, yerel tedarik zincirlerinin önemini, mal ve hizmetlerin üretimi ve tüketimini yeniden düşünmeye sevk ettiğinden döngüsel ekonomi daha tanınır olmuştur. UNWTO, döngüsellüğün turizme uyarlanması ile şu fırsatların doğacağını ileri sürmektedir (UNWTO, 2021): (i) Turizmde azaltım ve yeniden kullanım (kullanıcıdan-kullanıcıya), onarım, yenileme ve yeniden üretim (kullanıcıdan-işletmeye), geri dönüşüm ve yeniden kullanım (işletmeden-işletmeye) gibi döngüsel ekonomi süreçleri, turizmin değerler zincirinde ekonomik kayıpları azaltmakta, inovasyonu ve sürdürülebilir yeni iş modellerini teşvik etmektedir; (ii) Döngüsellikte sürdürülebilir gıda yaklaşımlarına öncelik verilerek israfın önüne geçilmektedir. Böylece, karbondioksit emisyonu azalırken maliyetler düşmekte ve verimlilik artmaktadır. (iii) Turizmde plastik atığını ve kirliliği önlemek döngüsellüğün katalizörü durumundadır. Böylece destinasyonların çekiciliği korunmakta, aynı zamanda sağlıklı destinasyonlar doğmaktadır. Döngüsel ekonomiyi yaylacılık ile yanyana getirdiğimizde çobanlar ve kadınlar başta olmak üzere ailelerin azla yetinmeleri, her malzemeyi değerlendirmeleri, yeniden ve verimli şekilde kullanmaları, her sene yayla evlerini onararak yeniden kullanmaları vb. göz önüne alındığında yaylacılık kültüründe döngüsel ekonominin uygulandığı sonucuna ulaşılır. Bu noktada eleştirilebilecek hususlar da vardır: meraların aşırı ve yanlış kullanımıyla tüketilmesi, her türlü plastik ve geri dönüşümü olmayan ürünlerin, alet ve ekipmanların yaylalara girmesi örnek verilebilir.

Yaylacılıkta yerel şenlik ve festivallerin geleneksel yapısı aşırı turistikleşmeye dönüştüğünde, yaylacılık kültüründeki unsurlardan biri yozlaşmış demektir. O nedenle basit bir yaylacılık şenliğinden “yayla ve festival turizmi” gibi bir turizm türüne dönüşme, geri dönülemez kayıplar yaratabilmektedir. Belki bu dönüşüm, döngüsel ekonominin ilkelerine uyan bir yapılanmayla telafi edilebilir. Öte yandan yaylacılığın korunmasına da yararı olacak şu ilkelere uyulması tavsiye edilmektedir: (i) Dağ turizminden doğan yararlar ve fırsatlar sürekli ve yeterli oranlarda dağ insanlarına aktarılmalıdır; (ii) Turizmin biyolojik ve kültürel çeşitlilik üzerindeki etkileri iyi araştırılmalı, belgelenmeli, olumsuz olanlar en aza indirilmeli ve doğru yönetilmelidir; (iii) Turizm gelirinin bir kısmı biyolojik kaynakların, kültürel mirasın ve kutsal alanların korunmasında kullanılmalıdır (Euromontana, 2011). Turistlerin benzersiz kültürlere olan ilgisi karşısında çok sayıda ziyaretçi tarafından adeta istila edilen kırsal topluluklar, geleneklerin ticarileşmesi ve kültürel kimliklerin tehdit altına girme sorunuyla karşı karşıyadır. Kültürel kırılganlık, dünyadaki birçok yerli kültür

için bir sorundur. Çünkü çoğu miras, başlangıçta turistik kullanım için tasarlanmamıştır, onların aşırı ve yanlış kullanımdan ve yoğun ziyaretçi akınından korunması gerekmektedir (UNEP ve UNWTO, 2012). Kısa yolculuklara ve temiz enerji kullanımına, yerel yemek ve organik ürünlere yönelik artan talepler, yavaş hareket akımının yaylalara girdiğini göstermektedir. Çevresel ve kültürel olarak özünü korumuş yavaş turizm destinasyonları, turistlerin konaklama ve yeme-içme için daha fazla ödemeye istekli oldukları yerlerdir (OCDE, 2013). Bu da amacını bilen turist gruplarının yaylacılığa zararlarının olamayacağı anlamına gelmektedir. UNEP'in bir yayınında (2007), turizmin dağ ekosistemleri, toplumlar ve yerel ekonomiler üzerindeki etkilerinin çoğunlukla olumsuz olduğuna yer verilmiş, aynı zamanda da turizmin kırsal halkın kültürel gelenekleriyle gurur duymasında bilinç uyandırdığı, yerel istihdama katkı verdiği, ziyaretçilerin doğal, kültürel ve tarihi değerler ve varlıklar hakkında farkındalık kazandığı üzerinde durulmuştur. Dağlarda turizmin olumsuz etkilerinden kaçınılabilen için sürdürülebilir yaklaşımla ekoturizm, kırsal turizm ve tarım turizmi gibi doğaya saygılı ve yereli kullanan turizm türlerinin geliştirilmesi, ayrıca önerilmiştir (FAO, 2013). Bu turizm türlerinin doğru planlandığı, doğru yönetildiği ve denetlenildiği takdirde yaylacılığı geriletmesi ya da dönüşüme uğratmasının minimum düzeyde kalabileceği ileri sürülebilir.

5.4. İklim Değişikliği

Yaylacılık kültürünü günümüzde tehdit eden en baskın faktörlerden biri iklim değişikliğidir. Dünyanın her yerinde, dağların farklı yükseltilerindeki meralarda iklim değişikliğine bağlı bir dizi değişim beklenmektedir. Avrupa için yapılan araştırmalarda (European Environment Agency, 2017) şunlar öne çıkmaktadır: Güney Avrupa'nın bazı bölgelerinde, yüksek sıcaklıklar, artan kuraklık ve artan karbon dioksit seviyeleri otlak üretkenliği ve hayvan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yoluyla hayvansal üretimi azaltabilecek, Kuzey Avrupa'da ise ekinler ve meralar için uzayan büyüme mevsimi, hayvancılık üretimini olumlu yönde etkileyebilecektir. Ayrıca Avrupa genelinde patojenlerin ve patojen vektörlerinin dağılımındaki değişikliklerin de çeşitli sorunlar yaratabileceğine dikkatler çekilmektedir. Yağışlarda öngörülen artış ile toprak sıkışması yoluyla azalan toprak verimliliği, hayvan otlatma ve ot hasadı için zorluklar oluşturabilecektir. Pastoralizmde üretim verimliliğini sürdürülebilir şekilde en üst düzeye çıkarabilmek için yeni tarım sistemlerine geçişlere izin veren uzun vadeli stratejik politika eylemleri gerekecektir (Ahmad vd., 2021). Yapılan araştırmalar, yöneticilerin değişikliklere hızlı ve uygun yanıt vermeleri durumunda, aşırı iklim olayları gerçekleşse bile

meraların sürdürülebilir kullanılabileceğini göstermektedir. Aksi takdirde hayvanların iklim değişikliğinden iki şekilde etkilenebileceği ileri sürülmektedir: Birincisi, meralardan elde edilen ot kalitesi ve miktarının düşmesi, ikincisi yüksek sıcaklıkların hayvanları biyolojik açıdan etkilemesidir. Nepal'de yapılan bir araştırmada (Rayamajhi ve Manandhar, 2020) çobanlar iklim değişikliği hakkında şu görüşlerini iletilmişlerdir: *Yaz ve kış sıcaklıkları artmakta, karlar çabuk erimekte ve kurak günler çoğalmakta, su kaynakları kurumakta, yeni bitki türleri ve yeni hayvan hastalıkları ortaya çıkmakta, otlar erken çiçek açmakta, mera alanları daralmakta, tarımsal verimlilik düşmektedir.* Himalayalardaki dağ insanları, iklim değişikliğinin etkilerini ve bunun altında yatan nedenleri tam bilemeseler de değişimlerden nasıl korunacakları hakkında çeşitli önlemler almaya başlasalar da suyun azalmasıyla birlikte yukarı ve aşağı havza ilişkilerinde çatışmalar doğabilecektir. Bazı dağlık bölgelerde ise iklim değişikliğinin tarım için yararlı olabileceği, çünkü yükselen sıcaklıkların toprak ve su koşulları da izin verdiği takdirde yükseklerde ekim yapmaya olanak tanıyacağı yolundadır (FAO, 2013).

5.5. Ekonomik ve Politik Kararlar

Yaylacılığın geleceğini belirleyen temel faktörler arasında ulusal ve bölgesel düzeyde sosyal, ekonomik ve siyasi kararlar kritik öneme sahiptir. Hatta bunların iklim değişikliğinden daha da önemli olduğu, çünkü belirsizlikler taşıdığı ve yönetimlerin aldığı kararların uzun vadeli güvenilirliğinin olmadığı ileri sürülmektedir. Dağ pastoralistlerinin hayvancılık stratejisi, tarım arazilerine ve meralara dayandığı için sözgelimi Alp mera kaynaklarının uzun vadeli başarılı yönetiminde yerel örgütlerin tanınması ve dağ topluluklarının güçlendirilmesinin gereğine inanılmaktadır. Ancak şunun da altı çizilmektedir: İklimsel, çevresel ve sosyo-ekonomik değişikliklerin sinerjik etkilerini doğru ve sürdürülebilir yönetmek, her zaman yerel kapasite ile mümkün olmamaktadır (Ahmad vd., 2021). Yaylacılık, günümüzde artık birçok toplumda geleneksel geçim ekonomisine ait bir faaliyet olmanın ötesine geçmiş ve pazar ekonomisine kaymıştır. Gurung (2019), bu tür değişikliği tetikleyen iki ana faktörün neredeyse her ülkede aynı olduğunu yazmaktadır: Küreselleşme ve devlet politikaları. Sözgelimi devlet, ormanları koruma programını uygulamaya koydukça meralar daralmaktadır. Öte yandan küreselleşme, pastoralistlere çeşitli geçim seçenekleri sunmakta ve onları geleneksel mesleklerinden uzaklaştırmaktadır. Gurung, Nepal örneğinde devlet politikasındaki yanlışlara değinmekte, pastoralizm sisteminin dağların biyolojik çeşitliliğini nasıl dengelediğinin göz ardı edildiğini eleştirmektedir. Ayrıca Polonya'da 1980-2010 yılları arasında

koyun sayısındaki büyük düşüşü, merkezi planlamadaki yanlışla bağlamakta, onun da arkasında devlet politikalarının büyük ölçüde küresel piyasaya göre şekillendiğini belirtmektedir.

5.6. Dijital Teknoloji

Bugün için kentsel ve kırsal yaşamlara giren yeniliklerin en önemlilerinden biri dijital teknolojidir. Kırsalda dijital teknolojiden yeni büyüme fırsatları yaratması, ekonomik gelişmeyi sağlaması ve turizmi kolaylaştırması beklenmektedir. Bu amaçla gelişmiş veri paylaşımı, yönetimi ve yeni teknoloji yatırımlarını teşvik edecek yerel yol haritaları çizilmektedir. AB 2018 yılında, yeni bir kırsal kalkınma konsepti olarak “Akıllı Köyler Eylemi”ni başlatmıştır. Akıllı Köyler, kırsal halkın karşılaştıkları zorluklara çözümler üretmede inisiyatifi kendilerinin ele alması, zorluklara yanıt verebilmek için teknoloji ve sosyal inovasyondan yararlanması ve yaşam kalitesini iyileştirmesidir (Philip ve Williams, 2019). Yeşil ekonomi, döngüsel ekonomi ve dijital teknoloji birbiriyle bütünlük biçimde her sektörde uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda çobanlık mesleğinde ve yaylacılık faaliyetlerinde dijital teknolojiden doğrudan yararlanma söz konusu olduğu gibi, dolaylı yollardan da yaylacılığı olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Sözelimi yenilenebilir enerji kullanımı, internet erişimi, akıllı tarım ve akıllı ulaşım ilk akla gelenlerdir. İspanya’da yapılan bir araştırmada, mobil telefon kullanan ve internete giren yaylacı çobanlar, aileleri, arkadaşları ve diğer çobanlarla sürekli iletişim halinde oldukları için daha az endişe duyduklarını, veteriner hekimlerle iletişimde kalma, hava durumunu izleme, yeni otlama alanları hakkında bilgi alma ve özellikle canlı hayvan pazarı ve satış fiyatlarını öğrenme konularında yararlandıklarını, dolayısıyla akıllı telefonların artık vazgeçilmez bir araç haline geldiğini belirtmişlerdir. Bir diğer önemli nokta, yaylacılık yapanların şafaktan alacakaranlığa kadar bütün günü kırsalda sürüyle geçirmelerinin onları sosyal anlamda en dışlanan gruplardan biri yaptığı, bu nedenle de modern iletişim teknolojilerinden yararlanmanın şart olduğu kabul edilmektedir (Vidal-González ve Fernández-Piqueras, 2021).

Yunanistan’da yaylacılığın modernizasyonu kapsamında CBS gibi çağdaş teknolojik araçların katkısıyla bu geleneksel etkinliğin mekânsal evrimine katkı koymayı amaçlayan bir araştırma (Ntassiou vd., 2016) yürütülmüş ve eğitilmiş ya da eğitimsiz herkesin kolayca erişebileceği bir ortamda, kullanımı kolay bir web-GIS uygulaması önerilmiş, kırsal halk, devlet, çobanlar ve çiftçilerin bu uygulamadan yararlanabilecekleri bilgisi paylaşılmıştır. Sözelimi çiftçiler ve çobanlar izleyecekleri yolu ve taşınmanın süresini belirleme, uygun yetiştirme sistemi

ve otlak alanı bulma, belediyeler ise sürülerin geçtiği bölgelerin turizm gelişimi için elverişli koşullar yaratma, geleneksel ulaşım yönteminin tarihi ve kültürel karakterini koruma, yerel halk da yaylacılığın tarihi ve kültürel önemi hakkında farkındalık kazanma şansı elde edebileceklerdir. Coğrafi verilere hayvan fizyolojisi ve beslenme ihtiyaçlarıyla ilgili veriler de eklendiği takdirde yaylacılık sırasında hayvan hastalıklarının potansiyel yayılımı ve sürülerin mevsimsel hareketlerinin peyzaj ve bitki örtüsü üzerindeki etkilerinin de izlenebileceği, bütün bunların veterinerlik, ormancılık, biyoloji, mera yönetimine büyük katkı vereceği açıklanmıştır.

5.7. COVID-19 Pandemisi

Küresel çapta 2020-2022 yılları arasında insanlığı, farklı bölgeleri ve ekonomileri derinden etkileyen koronavirüs, iklim değişikliğinin de eşlik etmesiyle bugünden yarına dağlarda büyük değişimlere yol açacağı öngörülerine yol açmış ve hatta gerçeğe dönüşme eğilimine girmiştir. Pandemi penceresinden turizme ve turiste, oradan da yaylacılığa bakıldığında, dağların doğal ve kültürel çevrelerinin gelecek yıllarda geçmişe göre çok daha fazla tercih edileceği, arazi kullanımlarının değişeceği, yüksek ve sakin yerlere ilginin artacağı, bu durumda da dağların asli ekonomik işlevlerinde bozulmalar meydana geleceği kesin dille ifade edilmektedir. Nitekim pandemi sırasında güvenli turizm arayışları turistleri dağlara yöneltirken, mera alanlarının ve yakın çevresinin turistikleşme olasılığının uzak olmadığı belirtileri de ortaya çıkmıştır. Sözelimi bu süreçte dağlara yürüyüş için gelenler artmış, kamping-karavan alanları çoğalmış, dağ bisikleti parkurları yaygınlaşmış, çiftlikte, ikinci konutlarda ve kiralık evlerde konaklamalar artmıştır. Bundan sonra daha fazla yeni mekânlara ihtiyaç duyulacak olması yanında üretici çiftliklerinin kapılarını turistlere açmasıyla çiftlikte deneyimsel ve eğitimsel turizme geçişin yaylacılığı geriletebileceği ya da yozlaştırabileceği endişeleri gündeme gelmiştir.

Yukarıdaki makro boyuttaki yedi faktör, ülkelerin özeline inildiğinde küçük değişiklikler gösterebilmektedir. Bunlar o ülkedeki yaylacılığın zorlu tarafları ve fırsatları olarak değerlendirilebilir. Her iki durumda da yaylacılığı değişime ve dönüşüme uğratacakları kesindir. Nitekim Yunanistan’la ilgili bir araştırmaya (Zogib, 2014) göre, ülkedeki genç nesiller, göçebe pastoralistlerin zor ve yalnız yaşam koşulları yerine daha yoğun ve modern bir yaşamı tercih etmelerinden dolayı çobanlığı “zaman alıcı” bulmakta ve bu mesleğe ilgi göstermemektedirler. Ülke çiftçileri ise ulusal destekler ve AB sübvansiyonları ile yüksek gelir elde ettikleri için yaylacılıktan uzaklaşmaktadırlar. Ayrıca ülkede yaylacılığın devam etmesini şunlar

engellemektedir: altyapısı iyi olmayan yollar, tarım arazileri ve özel arazilerden geçme yasakları, bakımsız sulama sistemleri, devletin yaylacılığa önemli bir yardımının olmaması, vergi talepleri, sütlerin sertifikalı olmaması vd.

6. YAYLACILIK KÜLTÜRÜNÜ KORUMA GEREKÇELERİ VE ÇALIŞMALAR KÜRESEL BAKIŞ

Bilindiği gibi yaylacılık kırsal dünyada bilgi, beceri, etnografik unsurlar, yer adları, festivaller ve gastronomiden beslenirken aynı zamanda kendisi de bu kültürel miras unsurlarının yaratıcısı olmaktadır. Yaylacılığı somut olmayan kültürel miras olarak tanımak, korumak, devam ettirmek ve dönüşüme uğramasını engellemek çok önemlidir. Çünkü birçok haklı gerekçe vardır. *Birincisi*; Yaylacılığın mevsimlik göçe dayalı bir hayvancılık biçimi olması, her yıl tekrarlanan göçün farklı iklim koşullarına sahip bölgeler arasında gerçekleşmesi, çobanların ve yaylacıların hayvanları en iyi meralara götürme pratiği, hem hayvanların en iyi besini almalarının sağlanması hem de bölgesel kaynakların aşırı tüketilmesinin önlenmesi göz önüne alındığında başlı başına bir kırsal kültür birikimiyle karşılaşıyor ki bu kadim bilgiler gelecek nesillere de aktarılmalıdır. *İkincisi*; Yaylacılıkta en derin bilgilerin toplandığı kişi çobandır. Çobanlar hayvanları güden, köpeklerle hareket eden, hayvanlarla özel bağlar kuran kişilerdir. Bu bağlamda çobanlık mesleğinin korunması, yaylacılığın da korunması anlamına gelmektedir. *Üçüncüsü*; Dikey yaylacılıkta çıkış ve inişlerde izlenen yollar hem somut hem de somut olmayan miras değeri taşımaktadır. İspanya, bu nedenle ülkeyi kat eden başlıca yaylacılık yollarını haritalamış, kayıt altına almıştır. *Dördüncüsü*; Yaylaya çıkış ve inişlerle ilgilidir. Bu esnada kimi yerlerde geçmişten gelen adetler bir şenliğe dönüştürülmüştür. İsviçre, İtalya ve Avusturya’da olduğu gibi festival ya da fuar şeklinde düzenlenerek geniş bir izleyici kitlesi çekilmektedir. Bu organizasyonlar, insan ve hayvan birlikteliğinin kutsallığını gözler önüne sermektedir. *Beşincisi*; Yaylacılığın birçok sosyal ve çevresel işlevinin olması, onun korunmasının en temel gerekçeleridir. Sözelimi yaylacılığın peyzajları şekillendirmesi, ekolojik koridorlar oluşturması, orman yangınlarını önlemesi, biyoçeşitliliğin korunmasına katkı vermesi, topluluklar arasında kültürel bağlar oluşturması, organik üreticiliği teşvik etmesi, yerel ekonomileri desteklemesi, dışarıya göçü azaltması örnek verilebilir. *Altıncısı*; Yaylacılık, tarımın sanayileşmesi ve küreselleşmesi gibi modern baskılara karşı duran, en azından dengeyi sağlayan bir koruma aracıdır. Kırsala giren modernite, aşırı ve yersiz teknolojiler kırsal kimliği tükettiği için yaylacılık doğal ve saf haliyle devam ettirildiği sürece kırsallığı sürdürülebilmenin yollarından bir olmaktadır (Herzog vd., 2005).

Yedincisi; Yaylacılığa ait peyzajların arka planında zengin gelenekler, yüksek düzeyde uzmanlaşmış bilgi birikimi, diller, zihniyetler ve beceriler vardır. Peyzaj, yaylacılıkla ortaya çıkan bir kültürel sentez olmasından dolayı korunmak zorundadır. (Herzog vd., 2005). *Sekizincisi*; Yaylacılığın bir organik hayvancılık biçimi olması (sürülerin geçtiği yollarda ve otladığı mekânlarda bıraktıkları gübrelerin toprakların verimliliğini artırması vd), hayvanların toprakta biriken kuru bitkileri yiyerek yangın riskini azaltması, biyoçeşitliliği koruması (IDEASS, -), toprakta karbon yutaklarının oluşmasını kolaylaştırması (hektar başına 100 tona kadar karbon dioksit) ve tohumların uzun mesafelere yayılmasında rol oynaması göz önüne alındığında korunmasının gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır (Zogib, 2014). *Dokuzuncusu*; Yaylacılığın tüm kültürel yönleriyle farklı ve uzak bölgelerdeki yaylacı insanları buluşturmada ve birbirlerinden bilgi alışverişinde rolü büyüktür. (IDEASS, -).

1992 yılında BM tarafından Rio de Janeiro’da düzenlenen Dünya Zirvesi’nde (BM Çevre ve Kalkınma Konferansı) yayla hayvancılığının korunması hakkında önerilerin getirilmesi önemli bir küresel adım olmuştur. Böylece bugün, BM pek çok farklı ülke ve bölgede otlatmayı destekleyen projelere fon sağlamakta, FAO ise kırsal hayvancılıkla ilgili bir bilgi merkezini yönetmektedir. AB ise hayvan yetiştiricilerinin çevreyi koruma ve geliştirme rolünü kabul etmekte, hayvancılığa bağlı çiftçiliği ve doğal çevre ile uyumlu geleneksel otlatma sistemlerinin yaygın kullanımını desteklemektedir (IDEASS, -). UNESCO da 2019 yılında bu koruma çabalarına katılmış, “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi”nde yaylacılık şu başlıkla yerini almıştır: *Yaylacılık: Akdeniz ve Alpler’deki Göç Yolları Boyunca Hayvanların Mevsimlik Hareketi* (UNESCO, 2022). Bu gelişmede İtalya, Avusturya ve Yunanistan’ın 2017 yılında UNESCO’ya başvurması önemli rol oynamış ve kabul sürecini başlatmıştır. Yaylacılığın UNESCO mirası olarak tanınması, benzersizliğinin yanı sıra kültürel ve çevresel öneminin resmen tanındığı anlamına gelmektedir. Bu sonuç, yaylacılığı korumaya yönelik eylemleri daha fazla teşvik edecek olmasından dolayı çok önemlidir. Çünkü günümüzde giderek daha az sayıda insan yaylacılığa ilgi göstermektedir. Böylece yalnızca bir ekonomik faaliyetin yok olmasının önüne geçilmemiş, aynı zamanda gelenekler, güvenilir gıda ürünleri, hatta el sanatları da koruma altına alınmıştır. İtalya Miras, Kültürel Faaliyetler ve Turizm Bakanı Dario Franceschini, yaylacılığın UNESCO’nun somut olmayan miras listesine girmesinden gurur duyduğunu belirterek, kökleri zaman içinde unutulsa da bu mirasın yalnızca peyzajlarda kalmadığını, aynı zamanda uygarlıklar arasında da bir bütünleşme mesajı verdiğini söylemiştir (Euromontana, 2019 ve 2020). UNESCO, yaylacılığı

korumak için alınması gereken önlemleri üç grup altında toplamıştır (UNESCO, 2019): (i) Yaylacılığı korumak için geçmişte başlatılan çabaların sürdürülmesi: belgeleme, iletim-aktarım, tanıtım; (ii) Bugünden yarıya yeni önlemlerin geliştirilmesi: belgeleme, iletim-aktarım, tanıtım ve değerini yükseltme; (iii) Korumacılıkla ilgili yetkili organların çoğaltılması.

Bugün, pastoral yaşamın kültürel ve doğal değerlerine gereken önemi veren, tüm biçimlerini sürdürülebilir ve yaratıcı biçimde kullanan bireysel ve kolektif hareketler oldukça çoğalmıştır. Yerel eylem grupları belgesel, web sitesi, blog, konser, sergi, yarışma, şenlik gibi organizasyonlarla halka olumlu mesajlar vermekte, koruma gerekliliği, zorluklar ve sürdürülebilirliğe duyulan ihtiyaç konusunda farkındalık yaratmaktadır. Böylece pastoralizmin ve dağ topluluklarının uluslararası düzeyde yeniden canlandırılmasına çalışılmaktadır. Özellikle gençlerin pastoral faaliyetlerin kültürel boyutlarını, doğa-kültür arasındaki ilişkileri çok düşük düzeyde tanımlarından dolayı, onların bilinçlendirilmesi ilk hedeflerden biridir. Yaylacılık hakkında farkındalık yaratma çabalarının en ilginç örneklerinden biri Brüksel caddelerinde 2021 yılında “dağları şehre getirmenin bir yolu” olarak koyunlara geçit töreni yaptırılmasıdır (Oreka Mendian ve Euromontana, 2021).

Bourbouze (2018), yaylacılığı tehdit eden risk faktörlerinin yönetimi konusunda yalnızca iklim değişikliği ile mücadele etmenin yeterli olamayacağını, kolektif örgütlenmenin ve yeni modellerin uygulanmasının yalnızca kısmî iyileştirmelerde bulunabileceğini, bu yüzden kısa vadede (iyileştirici) ve uzun vadede (önleyici) etkili olacak eylemlere başvurmak gerektiğini ileri sürmektedir. Bourbouze’ a göre yaylacılıkla ilgili riskleri önlemek üzere şu tedbirler alınmalıdır: (i) Tarım ve hayvancılık arasında işbirliği kurulmalı; (ii) Hayvan satışlarından elde edilen gelirin bir kısmıyla hayvanlar için besin takviyesi alınmalı; (iii) Diğer faaliyetlerden finansal kaynak elde edilmeli; (iv) Sulamalı tarım uygulanmalıdır. Devletin risk yönetimindeki rolünü Fransa örneğinden veren Bourbouze şunları açıklamaktadır: Devlet, 2003 yaz kuraklığında bir afet fonu, ulaşım yardımı, mali yardım, vergi ertelemesi, prim avansları gibi tedbirlerle yaylacıların yanında yer almıştır.

Yaylacılığın korunmasıyla ilgili dünyada sayısız proje örneği vardır. Bunlar ulusal ve uluslararası kurumlar ve örgütlerin, üniversitelerin ya da bizzat hükümetlerin yürüttüğü projelerdir. Bu kadar çok projenin yapılması, yaylacılığın önemsendiğini, onu tehdit eden faktörlerin ne kadar çok olduğunu, öte yandan onu koruma çabalarının da ne kadar yaygınlık kazandığını

göstermektedir. Bu projeler arasından iki örnek verilebilir. İlki, Bask ülkesi dağ meralarının sürdürülebilir yönetimi ve korunmasını konu alan, yaylacılık ve sosyo-çevresel ilişkileri merkeze koyan ve AB tarafından finanse edilen *LIFE Oreka Mendian Projesi’dir* (2016-2022). Bask ülkesinde doğal ve yarı doğal meralar, pastoral sistemlerin terk edilmesinden dolayı yoğun bir gerileme altındadır. Buna karşılık, entansif çiftlik hayvancılığına ait doğal mera habitatlarını koruma statüsünü “uygunsuz ve kötü” bulan proje sahipleri, Bask coğrafyasına uyum sağlamış kadim meraların korunması için yeni bir strateji geliştirme kararı almışlardır. Proje, meraların geleneksel kullanımını teşvik ederek, eski haline getirmeyi ilke edinmiştir. Ayrıca projenin şu özel amaçları da dikkat çekicidir: *Mera kullanımı ile hayvan sayısı arasında bir denge sağlamak için arazi sahiplerini ve kullanıcıları koruma çabalarına dahil etmek; Hayvancılığı ormancılıkla uzlaştırmak, bataklıklar ve fundalıklar ile tehdit altına giren mera florasını eski haline döndürmek; Dağ meralarını korumanın sosyo-ekonomik ve çevresel yararlarını halka ileterek çiftçilerin vazgeçilmez olduklarını onlara inandırmak vd.* (European Commission-CINEA-D2, 2021). Bir diğer proje, Fransa-İtalya arasında sınırötesi yaylacılığı ve turistik yürüyüşleri birleştiren, ağ yaratma, uygulama ve yönetmeyi amaçlayan *La Routo Projesi’dir*. Bu bölgesel kalkınma projesinde eski transhüman rotalarının (33 etap, toplam 540 km) turistik kullanımı 2020’de onaylanmıştır. Fransa’nın güneyindeki Provence-Alpes-Côte d’Azur ve İtalya’nın Piedmont bölgelerinin tarım, gastronomi, turizm, zanaat, tekstil, çevre ve miras kimlikleri yaylacılık ekseninde birleştirilmiştir. Proje kapsamındaki “Yaylacılığın izinde tarım turizmi rotası”, Eylül 2020’den itibaren iki yıl boyunca animasyon eylemlerini başlatmıştır. Son hedef, Provence ovalarını Alp dağlarına bağlayan uzun mesafeli yürüyüşler için sembolik sınırötesi rota oluşturmaktır (Maison de la Transhumance, 2022).

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünyada binlerce yıldır var olan dağ meralarındaki hayvan besleme sistemlerine ait çeşitli türler bugün çeşitli nedenlerle uygulama alanlarının daralması ve yapısal dönüşüm içinde olması, diğer taraftan bu kadim kültürü koruma çabaları, sayısız örneklerden alınacak çok dersin olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu küresel sorun, gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerde farklı dinamiklerle ortaya çıkarken sonuç hepsinde ortak: mevsimlik mera hayvancılığının yok olması ya da aslından uzaklaşması. Öncelikle bu kırsal ve evrensel kültür mirasının neden korunması gerektiğine bakılmalıdır. Yaylacılıkta bir bölgenin doğal coğrafi özellikleri, kırsal kültürü ile tarım,

hayvancılık ve ulusal kırsal kalkınma mevzuatı göz önüne alındığında bu mevsimlik hareketin nasıl hassas bir dengeye oturduğu görülebilir. Bu dengenin bozulması ve bir yerden kopması, yaylacılığın sonunu getirebilmektedir. En hassas noktalardan biri de çobanın işlevini yitirmesiyle çobanlık becerileri, halk hekimliği, halk veterinerliği ve halk meteorolojisinin unutulmasıdır. Pastoral kadınlar da aynen çobanlar gibi yaylacılık kültürünün simge değerlerinden olup, geçmiş nesillerden aile ve komşuluk ortamında öğrendiklerini günlük yaşam deneyimleriyle birleştirmişler, hem kültür aktarıcısı, hem çiftçi, hem zanaatkâr, hem de yerel girişimci olmuşlardır. Yaylacılık yolları, üzerinde tarihi yerleşimlerin sıralandığı ve kırsal yapılarda ustalık becerilerinin sergilendiği, yol boyunca sözlü geleneklerin taşındığı bir somut olmayan kültürel miras örneği olarak dönüşüme uğramaması ve aslımı kaybetmemesi gerekmektedir. Yaylacılık döneminin başında ve sonunda yapılan özel kutlamalar ise yaylacılık ruhunu yaşatan görsel şölenler olmaları sıfatıyla genç nesillere kültürel farkındalık yaratmaktadır. Bu ortamlarda kırsal giysiler, yemekler, müzik, danslar, hayvan sevgisi ile bütünleştirilmiş, çobana ve kadına övgüye yer verilmiştir. Kısacası, yaylacılığın sahip olduğu kültürel miras değerleri (bilgi, beceri, etnografik unsurlar, yer adları, festivaller, gastronomi, sözlü gelenekler, zanaatkarlık vb) ve yaylacılık işlevleri (kültürel kimliğin oluşması ve korunmasına katkı, aileler ve topluluklar arasındaki bağları güçlendirme, peyzajları şekillendirme, biyoçeşitliliği koruma, gıda güvencesi ve sürdürülebilirlikte rol oynama vb) bütünüyle korunmayı hak etmektedir. Ancak birtakım güçlü tehdit faktörleri dönüşümü kaçınılmaz kılmaktadır. Tehditlerin ötesinde kırsal toplum için fırsat sayılabilecek bazı hizmetler ve yenilikler ise paradoksal bir durum yaratmaktadır. Dahası, yaylacılığı gerileten dinamiklerin tehdit ya da fırsat olma durumu birbiriyle çakışabilmekte, mekâna ve zamana göre roller ve etkiler değişebilmektedir. Sözelimi, iklim değişikliği genel olarak yaylacılığı zayıflatan ve mekânsal olarak daraltan bir faktör olduğu kadar, enlemlere ve yükseltiye göre iklimsel koşulların değişmesi yaylacılığın canlanması için bir fırsat olabilmektedir. Turizm de dağlarda iklim değişikliğine bağlı yeni gelişmeler yaşarken yaylacılığı hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak dağlarda kırsal toplumların döngüsel ve yeşil ekonomiye geçmesi, yaylacılığa gerçek anlamda destek verebilecektir. Bunlara karşılık gerçek bir tehlike ise kentlerden dağlara göç ve dağlardan dışarıya olan göçlerdir. Her iki durumda da yaylacılığın pozitif etkilenmesi beklenemez. Çünkü kırsalın yabancılaşması ya da nüfus kaybetmesi yaylacılığın sonunu getirebilecek en büyük tehlikelerden ikisidir. Son olarak, bütün bu tehditlerin ve fırsatların arka planında ekonomik ve politik kararların nasıl büyük bir güç olduğunu,

strateji, planlama, yönetim ve izlemenin herşeyin üstüne çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Yaylacılık kültürünün korunması için BM, FAO, UNESCO, AB gibi uluslararası örgütler öncü çalışmalar yaparken hükümetler, yerel yönetimler, üniversiteler ve bölgesel sivil toplum kuruluşları da destek vermektedir. Bütün bu kurum ve kuruluşlar, yaylacılığı değerli kılmamanın ve korumanın çeşitli yollarını (belgesel, web sitesi, blog, konser, sergi, yarışma, şenlik, tören, kurs) öğretirken, gelişmiş ülkelerde gençlerin pastoral kültürü ve doğa-kültür ilişkilerini çok düşük düzeyde tanımalarından dolayı, onların bilinçlendirilmesi yönünde yapılan çalışmalar da oldukça çoğalmaya başlamıştır. Bu doğrultuda dağlarda meslek eğitimi almış genç çobanların artması ve kadın çobanların yaygınlaşması, ilk gözlenen gelişmelerden ikisidir. Bütün bu yaylacılığı koruma çabalarının sürdürülmesi aslında bu kadim kültürün temel simgeleri olan kırsal kadın, çoban, sürü hayvanları ve organik üretimler, biyoçeşitlilik başta olmak üzere doğal çevre ve kırsal kültürün de geleceğini garanti altına almaktadır.

Türkiye’de yaylacılık, bu çalışmada ortaya konan faktörlerle benzeşen ya da farklı yönleri olan bir gerileme içindedir (Kaban, 2019; Bakırcı, 2019; Albayrak, 2020; Boz, 2019; Doğanay ve Coşkun, 2013; Özalp ve Sütlü, 2011). Benzerlikte üç temel konu öne çıkmaktadır: İklim değişikliği, dağlardan dışarıya göç, ekonomik ve politik kararlar. Bunlar, Türkiye’de yaylacılığı gelenekselliğinden koparan ve zayıflatan tehdit unsurlarından birkaçıdır. Yaylacılık kültürünün bozulmasında payı olan yenilikler, diğer adıyla fırsatlar ise (dijital teknoloji, döngüsel ve yeşil ekonomi vd) Türkiye dağlarında henüz belirgin bir aşamaya gelmediği için yaylacılığa da etkileri şimdilik yoktur. Ayrıca yaylacılığın yapıldığı kırsallığı yoğun bölgelerde kentlerden dağlara göç hareketi de olmadığı için yaylacılığın bu yönde etkilenmesi söz konusu değildir. Yalnızca turizmin bugün için Karadeniz’de ve Toroslar’daki yaylalar için bir tehdit faktörü olmaya başladığı söylenebilir. Türkiye’ye özgü birçok faktörün yaylacılığın gerilemesinde payının olduğu söylenebilir: Dağlık alan yönetim planlarının olmaması, yaylacılığın kurumsal düzeyde doğrudan temsiliyet gücü yüksek bir koordinasyona sahip olmaması, mera kanununun uygulanmasındaki yetersizlikler, kırsal kalkınma planları ve projelerde başarı oranlarının düşük olması ve kırsal yoksulluğun devam etmesi, sık sık değişen tarım politikaları, meralarda otlatma yanlışlıkları ve verim kaybı, hayvansal ürünleri pazarlama zorlukları, dağlarda güvenlik sorunu vd. Bu çerçevede Türkiye’de meralara ulaşımın motorize olmasıyla başlayan değişimin ilk adımlarına, kadın-erkek iş bölümlerinin farklılaşması, yaylaya çıkış-iniş zamanın

ve kalış süresinin değişmesi, yayladaki konut mimarisi başta olmak üzere kırsal kültüre ait somut ve somut olmayan miras unsurlarının bozulmaya uğraması, sürülerde hayvan sayısının azalması örnek verilebilir. Bu durumda Türkiye'deki yaylacılık, gelişmiş ülkelerdeki yaylacılığa oranla çok daha fazla kurumsal ilgi beklemektedir. Yaylacılığı koruma çabalarında ise Türkiye, gelişmiş ülkelerle kıyas kabul edilemeyecek bir zayıflık içindedir. Az gelişmiş ülkelerdeki yaylacılık ile Türkiye'deki yaylacılık arasında en benzer taraf, bizdeki gibi onlarda da kurumsal yapılanmanın zayıf olmasıdır. Aramızdaki farklar ise Afrika'da görüldüğü üzere BM ve FAO'nun çok sayıda proje yürütmesi ve yardımlar yapması, yaylalarda etnik çatışmaların, arazi ve su anlaşmazlıklarının, hırsızlıkların ve hayvan hastalıklarının had safhada olmasıdır. Yaylacılık kültüründe tüm dünya ülkeleri ile Türkiye'nin kesişim kümesinde ise kırsal kadın ve çoban yer almaktadır. Şüphesiz dünya toplumlarında her ikisine bakış açısı ve onlara verilen değer, büyük tezathatlar içindedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- F.B., F.A.; Veri Toplama- F.B., F.A.; Veri Analizi/Yorumlama- F.B., F.A.; Yazı Taslağı- F.B., F.A.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- F.B., F.A.; Son Onay ve Sorumluluk- F.B., F.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- F.B., F.A.; Data Acquisition- F.B., F.A.; Data Analysis/Interpretation- F.B., F.A.; Drafting Manuscript- F.B., F.A.; Critical Revision of Manuscript- F.B., F.A.; Final Approval and Accountability- F.B., F.A.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ahmad, Z., Postigo, J. C., Rahman, F. ve Dittman, A. (2021). Mountain pastoralism in the Eastern Hindu Kush: The case of Lotkuh Valley, Pakistan, *Mountain Research and Development*, 41(4), 16-28.
- Alagöz, C. A. (1993). Türkiye'de yaylacılık araştırmaları, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2, 1-51.
- Albayrak, L. (2020). Ardahan'da yaylacılık kültürü ve yaylacılık faaliyetlerinde yaşanan sorunlar, *Ardahan Değerlemeleri-2: Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar* (Ed. İhsan Kurtbaş), 159-189, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Aryal, S., Maraseni, T.N. ve Cockfield, G. (2014). Sustainability of transhumance grazing systems under socio-economic threats in Langtang Nepal, *Journal of Mountain Science*, 11(4), 1023-1034. <https://doi.org/10.1007/s11629-013-2684-7>.
- ASPIR. (2015). *Petit manuel du berger d'Alpage*. Association de Soutien aux Projets d'Interprétation et de Recherches sur les Activités Pastorales (ASPIR), Collection Hors les Drailles, Première Édition.
- Atout France. (2015). *La Réhabilitation de l'immobilier de loisir dans les stations de montagne*. Editions Atout France 58, Paris.
- Bakırcı, M. (2019). Gerger ilçesinde (Adıyaman) yaylacılığın mekânsal ve sosyo-ekonomik değişimi, *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26-28 Eylül 2019, Giresun, 479-498.
- Baykal, F. (2021). Dağların geleceğini tehdit eden iki zıt olgu: Nüfus kaybı ve kentleşme, *Coğrafi Perspektifte Dağ ve Dağlık Alanlar II* (Sürdürülebilirlik-Yönetim-Örnek Alan İncelemeleri), (Ed. S. Birinci, Ç. K.Kaymaz, Y. Kızıllıkan), 1-26, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Baykal, F. (2022). Kültürel Coğrafya 2021-2022 Öğretim Yılı Ders Notları, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir.
- Belliggiano, A., Bindi, L. ve Ievoli, C. (2021). Walking along the Sheeprack: Rural tourism, ecomuseums, and bio-cultural heritage, *Sustainability*, 13(16), 8870. <https://doi.org/10.3390/su13168870>
- Bhasin, V. (2017). Status of women in transhumant societies, *Journal of Sociology and Social Anthropology*, 2(1), 1-22. <https://doi.org/10.1080/09766634.2011.1188554>
- Bonnet, O., Teppaz, C. ve Vilmant, J. (2020). Bergers des Alpes, une vaste enquête sur le métier, les profils et les attentes des bergères, bergers et vachers salariés des Alpes, *CERPAM, SEA 73 et FAI*.
- Bourbouze, A. (2018). Les grandes transformations du pastoralisme Méditerranéen et l'émergence de nouveaux modes de production, *CIHEAM Watch Letter*, 39, 2-7.
- Boz, İ. (2019). Sis Dağı yaylacılık geleneğinde kültürel değişim, *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26-28 Eylül 2019, Giresun, 415-425.
- Cambi, F., Citter, C., Cristoferi, D., De Silva, M., Guarducci, A., Macchi, G., Pizzolo, G., Sarti, L., Vanni, E., Volante, N. ve Zagli, A. (2015). A cross-disciplinary approach to the study of transhumance as territorial identity factor in a long term perspective: The TraTTo project - Southern Tuscany paths and pasturages from prehistory to the modern age, *Review of Historical Geography and Toponomastics*, X(19-20), 85-98.
- Clout, H. (2005) La transhumance: Passé, présent, avenir? *Modern&Contemporary France*, 13(2), 225-228. <https://doi.org/10.1080/09639480500133727>
- Corbier, M. (2016). Interrogations actuelles sur la transhumance, *Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité*, 128(2), 1-23. <https://doi.org/10.4000/mefra.3762>
- Costello, E. ve Svensson, E. (2018). Transhumant pastoralism in historic landscapes: Beginning a European perspective. *Historical archaeologies of transhumance across Europe* (Eds. E. Costello and E. Svensson), 1-55, The European Association of Archaeologists (EAA), Routledge.
- Djohy, G. (2017). *Pastoralism and socio-technological transformations in Northern Benin*, Göttingen Series in Social and Cultural Anthropology, Göttingen University Press.
- Doğanay, S. (2010). İşlevsel değişim sürecinde Çakırçöl çevresinde yaylalar ve yaylacılık, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 611-639.

- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2013). Türkiye yaylacılığındaki değişme eğilimleri ve başlıca sonuçları, *Doğu Coğrafya Dergisi*, (30), 1-28.
- Dorji, N. (2020). *Transhumant pastoralism in a changing world: Challenges and opportunities to sustainable yak farming in Bhutan*, PhD Thesis, Wageningen University, Wageningen, Netherlands. <https://doi.org/10.18174/525664>
- Drexler, C., Braun, V., Christie, D., Claramunt, B., Dax, T., Jelen, I., Kanka, R., Katsoulakos, N., Le Roux, G., Price, M., Scheurer, T. ve Weingartner, R. (2016). *Mountains for Europe's future-a strategic research agenda*, MRI, Bern.
- Easdale, M.H. ve Aguiar, M.R. (2018). From traditional knowledge to novel adaptations of transhumant pastoralists in the face of new challenges in North Patagonia, *Journal of Rural Studies*, 63, 65-73.
- Ertaş, N. (2020). Yayla ve mera yasaklarının küçükbaş hayvancılık faaliyetleri üzerindeki etkisi: Van örneği, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 44, 183-200.
- Euromontana. (2011). Background paper on sustainable mountain tourism. *Conference: Sustainable Active Tourism-Mountain Communities Leading Europe in Finding Innovative Solutions*, 27-28 September, 2011, Inverness, Scotland.
- Euromontana. (2019). *La transhumance bientôt au patrimoine culturel immatériel de l'UNESCO?*
- Euromontana. (2020). *La transhumance est désormais officiellement inscrite au patrimoine culturel immatériel de l'UNESCO.*
- European Commission-CINEA-D2. (2021). LIFE OREKA *Mendian on LIFE public database, conservation and management of Basque mountain grasslands*. Reference: LIFE15 NAT/ES/000805.
- European Environment Agency. (2017). Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2016. *An indicator-based report*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FAO. (2013). *Pourquoi investir dans le développement durable des montagnes?* Rome: Organisation des Nations Unies pour l'Alimentation et l'Agriculture, Chef de la Sous-Division des Politiques et de L'appui en Matière de Publications.
- FAO. (2022). *Journée Internationale de la Montagne 2022.*
- Fernández-Giménez, M. E. ve Ritten, J. (2020). An economic analysis of transhumance in the Central Spanish Pyrenees, *Pastoralism: Research, Policy and Practice*, 10(10), 1-13.
- Fernández-Giménez, M. E., El Aich, A., El Aouni, O., Adrane, I. ve El Aayadi, S. (2021). Ilemchane transhumant pastoralists' traditional ecological knowledge and adaptive strategies: Continuity and change in Morocco's High Atlas Mountains, *Mountain Research and Development*, 41(4), R61-R73.
- Filak, M. ve Gorišek's, Ž. (2022). The coexistence of transhumance shepherding practices and tourism on Bjelašnica Mountain in Bosnia and Herzegovina, *Grazing Communities: Pastoralism on the Move and Biocultural Heritage Frictions*, Chapter 13, pp.280-299. Publisher: Berghahn Books.
- Ghirardello, L., Walder, M., de Rachewiltz, M. ve Erschbamer, G. (2022). Cultural sustainability from the local perspective: The example of transhumance in South Tyrol, *Sustainability*, 14, 9052. <https://doi.org/10.3390/su14159052>
- Gurung, D. B. (2019). Stumbling transhumance pastoralism in the shadow of globalization and the state, *Contemporary Social Sciences*, 28(3), 109-118.
- Herzog, F., Bunce, R. G. H., Pérez-Soba, M., Jongman, R. H. G., Sal, A. G. ve Austad, I. (2005). Policy options to support transhumance and biodiversity in European mountains, A Report on the Transhumance Stakeholder Workshop, Landquart, Zurich, 26-28 May 2004, *Mountain Research and Development*, 25(1), 82-84.
- Huntsinger, L., Forero, L. C. ve Sulak, A. (2010). Transhumance and pastoralist resilience in the Western United States, *Pastoralism*, 1(1), 1-36.
- IDEASS. (-). Transhumance is recognized as intangible cultural heritage in Spain. *Innovation for Development and South-South Cooperation*.
- Kaban, E. (2019). Yaylacılık kültüründe dönüşüm: Sultanmurat ve Eğrisu yaylaları örneği, *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26-28 Eylül 2019, Giresun, 260-272.
- Kaya, F. (2008). Aladağ'da yaylalar ve yaylacılık, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(19), 123-148.
- Kılıç, T. (2014). Güvencesiz yaşamlar: Göçebeler (Göçerler), *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu* (Ed. H. Tunçel), 47-46, 6-7 Kasım 2014, Bilecik.
- Maison de la Transhumance. (2022). LA ROUTE, *Itinéraire agritouristique sur les pas de la transhumance.*
- Manzano, P. ve Casas, R. (2010). Past, present and future of transhumance in Spain: Nomadism in a developed country, *Pastoralism*, 1(1), 72-90. <https://doi.org/10.3362/2041-7136.2010.005>
- McGahey, D., Davies, J., Hagelberg, N., ve Ouedraogo, R. (2017). *Pastoralisme et économie verte-un lien naturel? Etat des lieux, défis et implications en matière de politique*. UICN et PNUE.
- Meini, M., Di Felice, G. ve Petrella, M. (2018). Geotourism perspectives for transhumance routes. Analysis, requalification and virtual tools for the geoconservation management of the drove roads in Southern Italy, *Geosciences* 8(368), 1-32. <https://doi.org/10.3390/geosciences8100368>
- Millar, J. ve Tenzing, K. (2021). Transforming degraded rangelands and pastoralists' livelihoods in Eastern Bhutan, *Mountain Research and Development*, 41(4), D1-D7. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-21-00025.1>
- Mounet, C. ve Turquin, O. (2014). Espaces et acteurs pastoraux: Entre pastoralisme(s) et pastoralité(s), *Revue de Géographie Alpine* [Online], 102-2. <https://doi.org/10.4000/rga.2462>
- Nepal, S. K. (2002). Mountain ecotourism and sustainable development: Ecology, economics, and ethics, *Mountain Research and Development*, 22(2), 104-109.
- Ntassiou, K., Doukas, I. D. ve Papadopoulos, I. (2016). On the study, modernisation, support and promotion of transhumance, through a dedicated Web-GIS, *Int. J. Sustainable Agricultural Management and Informatics*, 2(2/3/4), 193-205.
- Ocak, S. (2016). Transhumance in Central Anatolia: A resilient interdependence between biological and cultural diversity, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 29, 439-453. <https://doi.org/10.1007/s10806-016-9613-z>

- OCDE. (2013). *L'innovation verte dans les services touristiques, Études de l'OCDE sur le Tourisme*, Editions OCDE, Paris.
- OREE. (2019). *Économie circulaire & alimentation: Des initiatives franciliennes pour tous les goûts*. Comité Francilien de l'Economie Circulaire, Paris.
- Oreka Mendian ve Euromontana. (2021). *Aperçu des pratiques durables pour la gestion des prairies de montagne en Europe*. LIFE15 NAT/ES/000805, Bruxelles.
- Özalp, M. ve Sütlü, E. (2011). Fırtına Havzası'nın yukarı bölümlerinde yürütülen yaylacılık faaliyetlerinin zamansal değişiminin irdelenmesi ve bazı çevresel sorunların tespiti, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 12(2), 148-160.
- Palladino, P. (2018). Transhumance revisited: On mobility and process between ethnography and history, *Journal of Historical Sociology*, 31, 119-133. <https://doi:10.1111/johs.12161>
- PCI. (2020). *Les pratiques et savoir-faire de la transhumance en France*. Fiche d'Inventaire du Patrimoine Culturel Immatériel.
- Philip, L. ve Williams, F. (2019). Healthy ageing in smart villages? Observations from the field, *European Countryside*, 11(4), 616-633.
- Rayamajhi, N. ve Manandhar, B. (2020). Impact of climate change and adaptation measures on transhumance herding system in Gatlang, Rasuwa, *Air, Soil and Water Research*, 13, 1-10.
- Rode, C. (2019). *Améliorer l'attractivité du métier de berger et sa reconnaissance*. République Française, Ministère de l'Agriculture et de l'Alimentation, Bureau du Changement Climatique et de la Biodiversité, Paris.
- Schmidt, F. (2013). Benchmarking de l'agritourisme en Autriche, Allemagne, France et Suisse. *Travail de Bachelor*. Haute Ecole de Gestion et Tourisme, Sierre, Suisse.
- SEE-HNV. South-east Europe HNV farming network.
- Shepherd Net. Positions, Mission, *European Shepherds Network*.
- Shirasaka, S., Watanabe, T., Song, F., Liu, J. ve Miyahara, I. (2013). Transhumance in the Kyrgyz Pamir, Central Asia, *Geographical Studies*, 88(2), 80-101.
- Sidiropoulou, A., Karatassiou, M., Galidaki, G. ve Sklavou, P. (2015). Landscape pattern changes in response to transhumance abandonment on Mountain Vermio (North Greece), *Sustainability*, 7, 15652-15673. <https://doi:10.3390/su71115652>
- Somuncu, M., Akpınar, N., Kurum, E., Çabuk Kaya, N. ve Özelçi Eceral, T. (2010). Gümüşhane ili yaylalarındaki arazi kullanımı ve işlev değişiminin değerlendirilmesi: Kazıkbeli ve Alistire yaylaları örneği, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2), 107-127.
- Sözer, A. N. (1990). Kozak yaylacılığı üzerine bazı gözlemler ve notlar, *Ege Coğrafya Dergisi*, 5(1), 1-9.
- Stolton, S., Dudley, N. ve Zogib, L. (2019). *Mobile pastoralism and World Heritage*. A Divers Earth Publication.
- SWAC-OECD. (2007). *Promoting and supporting change in transhumant pastoralism in the Sahel and West Africa*. Policy Note: 3.
- SWAC-OECD-ECOWAS. (2008). *Livestock and regional market in the Sahel and West Africa, Potentials and challenges*. ECOWAS Commission and SWAC-OECD.
- Thomsin, L. (2001). Un concept pour le décrire: L'espace rural rurbanisé, *Ruralia*, 9, 1-15.
- Trifu, A. ve Terec-Vlad, L. (2015). Understanding the transhumance and migration as phase in the humanity cycles, *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 63, 91-94. <https://doi:10.18052/www.scipress.com/ILSHS.63.91>
- Tunçel, H., Gürgen, G., Çiçek, İ. ve Doğu, A. F. (2004). Doğu Karadeniz dağlarında yaylacılık, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 49-66.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2016). *Ekonomik coğrafya, küreselleşme ve kalkınma* (On Beşinci Basım), İstanbul: Çantay Yayınları.
- UICN ve UNEP. (2014). *Le pastoralisme et l'économie verte-un lien naturel?* International Union for Conservation of Nature (UICN) and UN Environment Programme (UNEP).
- UNCCD. (2007). *Women pastoralists, preserving traditional knowledge, facing modern challenges*. United Nations Convention to Combat Desertification (UNCCD), Bonn.
- UNEP ve UNWTO. (2012). *Tourism in the green economy-background report*. United Nations Environment Programme (UNEP) and World Tourism Organization (UNWTO), Madrid.
- UNESCO. (2019). *Convention pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel*. Pour Inscription en 2019 sur la Liste Représentative du Patrimoine Culturel Immatériel de l'Humanité, Quatorzième Session 9-14 Décembre 2019, Bogotá.
- UNESCO. (2022). *Intangible cultural heritage, 2019, transhumance, the seasonal droving of livestock along migratory routes in the mediterranean and in the Alps, Austria, Greece and Italy*.
- United Nations. (2020). *Preventing, mitigating & resolving transhumance-related conflicts in UN peacekeeping settings, a survey of practice*. (Eds. N. Hyman, T. Mpyisi-White, M. Donati), United Nations Departments of Peace Operations Policy, Evaluation and Training Division, Policy and Best Practices Service.
- UNWTO. (2021). *Recommendations for the transition to a green travel and tourism economy*. World Tourism Organization (UNWTO), Madrid. <https://doi:10.18111/9789284422814>
- Vidal-González, P. ve Fernández-Piqueras, R. (2021). Connected solitude: Mobile phone use by Spanish transhumant livestock farmers, *Mobile Media & Communication*, 9(2), 377-396. <https://doi:10.1177/2050157920966005>
- Wymann von Dach, S. ve Ruiz Peyré, F. (Eds.) (2020). *Vibrant mountain communities. Regional development in mountains: Realizing potentials, tackling disparities*. Centre for Development and Environment (CDE), University of Bern, Bern Open Publishing (BOP).
- Yiğit, A. (2014). Türkiye'de yaylacılık faaliyetlerinin gerilemesi ile karın yerde kalma süresi arasındaki ilişkiler, *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu* (Ed. H. Tunçel), 6-7 Kasım 2014, Bilecik.
- Zogib, L. (2014). *On the move-for 10'000 years: Biodiversity conservation through transhumance and nomadic pastoralism in the Mediterranean*. The Mediterranean Consortium for Nature and Culture.

